
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M158 विषय वैदिक
नाव. हिरण्यकेशीय दर्शपूर्णमास प्रयोग Mss
लेखक/लिपीकार वासुदेव बापट
पृष्ठ 52 काळ शके 1746 पूर्ण/अपूर्ण

हि० दर्श० पू०

१

श्रीगणेशायनमः अथदर्शपूर्णमासप्रयोगः। यजमानः प्रातरग्निहोत्रानंतरं शुक्लपक्ष (पौर्णमास्यां)
केशान्स्वानिवापयित्वा स्नात्वाऽपरेण गार्हपत्यं दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणो यजमानः प
त्न्यासह प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं दर्शपूर्णमासाभ्यां यक्ष्येइति
रूपं शुचिरुद्धेः संकल्प्य तत्रेदानीं पौर्णमासेष्ट्या यक्ष्य इत्युक्त्वा। अमावास्यायां तु श्रीपर
मेश्वरप्रीत्यर्थं दर्शेष्ट्या यक्ष्य इत्येव संकल्पः नपूर्वः। अस्यां पौर्णमासेष्ट्यामध्वर्युं त्वामहं
वृणे अध्वर्युं वृणोति अध्वर्युर्भविष्यामीत्युक्त्वा गार्हपत्यादाहवनीयमुद्धृत्य दक्षिणाग्निं
प्रणीयाहवनीयं प्रणयति ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्त्वित्युक्त्वा वयं त्वेंधानास्तन्वं पुषेम मह्यं नमंतां
प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम आहवनीयमन्वादधाति यजमानोध्वर्युश्चा

शिवो

१

यजमानः अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूर्य उद्यंतमारोहति सूर्यमह्ने आदित्यं ज्योतिषां
ज्योतिरुत्तमं श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः वसून्रुद्रानादित्यानिंद्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः
परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया इमामूर्जं पंचदशीं ये प्रविष्टास्तान्देवान्परिगृह्णामि पू
र्वः अग्निर्हव्यवाडिह तानावहतु पौर्णमासं हविरिदमेषां मयि इति पौर्णमास्यां।
आमावास्यं हविरिदमेषां मयि इत्यमावास्यायामाहवनीयेन्वाधीयमाने जपति अंत
राग्नी पशवो देवसंसदमागमन् तान्पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया अंतरा
ग्नीति इत्यनुजपति अध्वर्युः मम देवा विहवे संतु सर्व इंद्रावंतो मरुतो विष्णुरग्निः ममांतरिक्ष
मुरुगोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् गार्हपत्यमन्वादधाति यजमानोध्वर्युश्च

छ्रि० द०

२

इह प्रजा विश्वरूपा रमंतामग्निं गृहपतिमभिसंवसानाः। ताः पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया। इह प
शवो विश्वरूपा रमंतामग्निं गृहपतिमभिसंवसानाः। तान्पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया। गा
र्हपत्ये न्वाधीयमाने यजमानो जपति अध्वर्युः मयि दिवाद्र विश्णमायजं तामय्यान्वीरस्तु मयि देव हू
तिः दैव्या होतारा वनिषंत पूर्वे रिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः दक्षिणाग्निमन्वादधाति यजमानो ध्वर्यु
श्च अयं पितृणामग्निरवाड्ढव्या पितृभ्य आ तं पूर्वः परिगृह्णाम्यविषन्नः पितुं करत् दक्षिणा
ग्निमन्वाधीयमाने जपति यजमानः इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यो वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमीदमहमिंद्रज्ये
ष्ठेभ्यो रुद्रेभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमीदमहं वरुणज्येष्ठेभ्य आदित्येभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि अन्वाहितेषु जप
ति अध्वर्युः सान्नाय्ये पलाशशाखां शमीशाखां वाहरति इषे त्वा शाखामाछिनत्ति उपस

शिवो

२

प्रतिष्ठतं मंत्रं तूष्णीं

य ऊर्जे त्वा सन्नमयत्यनुमार्ष्टि वा इमां प्राचीमुदीचीमिषमूर्जमभिसंस्कृतां बहुपर्णामशुष्काग्रां
हरामि पशुपामहं आहरति वायवस्थोपायवस्थ तया षड् वत्सानपाकरोति यजमानः विधृकंदसि
विधृमे पाप्मानमृतात्सत्यमुपैमि मयि श्रद्धा अपउपस्पृश्यापरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य पयस्वती
रोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिंद्र संसृज अप आवामति देवाद्वेषुप
राक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु द्वितीया तृतीयेषु त्रिरेकादशा इह मावत इदं शाके यं यद्धिदं करोम्या
त्माकरो आत्मन इदं करिष्ये भेषजमिदं मे विश्वभेषजा श्विना प्रावतं युवं देवता उपतिष्ठते समुद्रं म
नसा ध्यायन् सम्राउसि व्रतपा असि व्रतानां व्रतपतिरसि व्रतमारभे तन्मे प्रब्रवीमि तच्छकेयं तेन राके
यं तेन राध्यासं आदित्यमुपतिष्ठते अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यतां अग्निं वा

न० स

हि० द०

पो॥व्रतपते० वायुं० आदित्य व्रतपते० आदित्यं० व्रतानां व्रतपते० व्रतपतिमुपनिष्क्रमते अध्वर्युः देवो
वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे आप्यायध्वमघ्न्या इंद्राय देवभागमूर्जस्वतीः पयस्वतीः प्र
जावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा वस्तेन ईशत माघशंसः गाः प्रस्थापयति महेंद्रायेति महेंद्रयाजिनः
शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबंतीः शतमिंद्राय शरदो दुहानाः रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु प्रस्थिता अ
नुमंत्रयते ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीः गृहानवेक्षते यजमानस्य पशून्पाहि अग्न्यागारे पुर
स्तात्प्रतीचीं शाखामुपगूहति अमावास्यायां वेदं कुशावेदिं (करोति) प्रागुत्तरस्मात्परिग्रहात्करोति
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे असिदमादत्ते यज्ञस्य घोषदसि
गार्हपत्यमुपतिष्ठते प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः गार्हपत्ये निष्टपति उर्वन्तरिक्षं प्रेहि प्राचीनमु

प्रदक्षिणं तते । शिवो । २

दीचीनं वाभिप्रव्रजन्नायतः कुतश्चिद्दर्भमयं वर्हिराहरति विष्णोः स्तूपोऽसि अभिप्रेतानामेकं स्तंबमुत्सृ
जति देवानां परिषूतमसि वर्षवृद्धमसि अन्यं परिषौति पशूनां त्वा भागमुत्सृजामि परिषूतस्यैकां दर्भ
दर्भनाड्यावुत्सृजति इदं देवानां परिषूतानभिमृशति इदं पशूनां उत्सृष्टं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे
ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां वर्हिर्देवसदनमारभे विशाखे अभिपद्यते देवेभ्यस्त्वोर्ध्वबर्हिर्भ्यः
ऊर्ध्वमुन्मार्ष्टि देवबर्हिर्मा त्वान्वगाति र्यक्पर्व ते राध्यासं असिदं निदधाति या जाता ओषधयो दे
वेभ्यस्त्रियुगं पुरा तासां पर्व राध्यासं परिस्तरमाहरन् अभिमन्त्र्य आच्छेत्ता ते मा रिषं आच्छिनत्ति
पउपस्तृत्य सनखं मुष्टिं ददाति स प्रस्तरः एवं देवस्य त्वेत्याद्याच्छेत्ता ते मा रिषमिति प्रतिमुष्ट्यावर्त
ते अयुजो युजो वा मुष्टीन् निधनानि वा करोति तूष्णीं परिभोजनीया उपराजीयाश्च देवबर्हिः त्वा

हि०द०

४

तव छत्रं विरोह। आलवानमभिमृशति। सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम। आत्मानं प्रत्यभिमन्त्र्याप उपस्पृश्य।
अदित्यै रास्नासि प्रदक्षिणं शुल्वमावेष्ट्य। अयुपिता योनिः प्रतिसंदधाति। त्रिधातु पञ्चधातु वा धा
तो धातो मन्त्रमावर्तयति। पृथिव्याः संपृचः पाहि। आगत्य मुदग्रं वा शुल्वं निदधाति। अपरिमितानां
परिमिताः सन्नह्य सुकृताय कं। एनो मा निगां कतमच्चनाहं पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु। बर्हिरभिमन्त्र्य स्फ
संभृतां त्वा संभरामि। शुल्वे निधनानि संभरति। प्रतिनिधनं मन्त्रावृत्तिः। अकुंभितो योनिः। उत्तमे नि
धने प्रस्तरमादधाति। इन्द्राण्यै सन्नहनं। सन्नह्यति। पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नातु। प्रदक्षिणं ग्रन्थिमावेष्ट्य
स ते मास्थात् पुरस्तात्। त्सरं च मुपकर्षति। आपुस्त्वामश्विनौ त्वामृषयः सप्त मामृजः। बर्हिः सूर्यस्य र
श्मिभिरुषसां केतुमारभे। बर्हिरारभते। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे। उद्यच्छते। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरा शिवो

४

मि। शीर्षन्नधिनिधाय हरति। उर्वन्तरिक्षं वीहि। इत्येव हरति। अदित्याः सद आसीद। परिधिदेशेऽन्तर्वेद्य
न्धः सादयति। अत्र ये पौर्णमास्यां व्रतं विसृजेद्रसीत्यादि व्रतपतये इ स्फ परस्तान्नान्तं। देवंगममसि। आस
न्नमभिमन्त्रयते। अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामि। गार्हपत्यदेशे उपरि निदधाति। तूष्णीं स्फल्वं रु त्वा प्रा
ग ग्रमुदग्ग्रं वा निदधाति। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविंशतिधा सं
भरामि सुसंभृता। त्रीन्परिधीन्। त्रिस्रः समिधो यज्ञायुरनुसंचरान्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिं सं
भरामि सुसंभृता। शुल्व इध्मं संभरति। कृष्णोस्याखरेष्ठो देवपुरश्चर सघ्यासं त्वा सन्नह्य
ति। पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नातु। प्रादक्षिणं ग्रन्थिमावेष्ट्य। स ते मास्थात् पुरस्तात्। त्सरं च मुपकर्षति। इं
द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे। उद्यच्छति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामि। शीर्षन्नधिनिधाय हरति। अदित्याः

हि० द०त्री०

५

सद्आसीद ।अंतर्वेद्यग्नेर्धनधः सादयति ।अदित्यास्त्वापृष्ठे सादयामि । बर्हिषा सह निदधाति । वेदोसि येन त्वं
देव वेद देवेभ्यो वेदो भवस्तेन मह्यं वेदो भूयाः । दर्भाणां वेदं करोति तृणं प्रादेशेपरिवासयति । इ
ध्मप्रव्रश्चनानि वेदपरिवासनानि च सह निदधाति ।अंतर्वेदि शाखायाः पलाशानि प्रशाखास्तत्र वा
णि मूलतः परिवास्य । उपवेषोसि यज्ञाय त्वां परिवेषमधारयन् । इंद्राय हविः कृण्वंतः शिवः शग्मो
भवासि नः । तमुपवेषं करोति । शाखाग्रहिते यस्य कस्य चिद्यज्ञियकाष्ठस्योपवेषः । त्रिवृद्दर्भमयं प
वित्रं कृत्वा त्रिरस्य लात्रोद्दर्भरया न्प्रादेशसंमितः । यज्ञे पवित्रं पोतृतमं पयो हव्यं करोतु मे मम्
लेन मूलमुपस्पृश्य साग्रं नग्रथिं करोति । वसूनां पवित्रमसीति वा । पर्वणि यजमानः स्वयमग्नि
होत्रं जुहोति । यवागूममावास्यायां सन्नयत स्तस्या उपोषणमातंचनार्थं निदधाति । अध्वर्युः

शिवो

५

उत्तरेण गार्हपत्यं दर्भान्स्तृणीयै

सायं हुतेग्निहोत्रे दूं दूं सान्नाय्यपात्राणि प्रक्षाल्य न्यंचि प्रयुनक्ति अग्निहोत्रहवणीमुखामुपवेषं
शाखापवित्रमभिधानीं निदानं दोहनमपिधानार्थं पात्रमिति । समावप्रच्छिन्नाग्रौ दर्भौ प्रादेशमात्रौ प
वित्रे करोति । पवित्रे स्थो वैष्णवी वायुर्वो मनसा पुनातु । तृणं काष्ठं वा तयोर्या छिनत्ति नन नखेन । अपउपस्पृश्य
भूमो प्राणापानौ यत्तस्यांगानि सर्वशः आप्याययंतौ संचरतां पवित्रे हव्यशोधने । अभिमंत्र्य । विष्णोर्मन
सा पूते स्थः । अद्भिरुन्मार्ष्टि । गां दोहपवित्रे रज्जुं सर्वाणि पात्राणि शुंधत । संप्रेष्यति । अग्निहोत्रहवण्यां प
वित्रां तर्हितायामप आनीय देवो वः सविता पुनातु । अच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः । उद
गग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पुनाति । आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवो ग्रइममद्य यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मा
निंद्रो वृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिंद्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये प्रोक्षितास्थ । अनुमंत्रयते उत्तानानि पात्राणि द

हि० दर्श०

निरूहणं वा:

हुला। शुंधध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै। त्रिः सर्वाभिरद्भिः प्रोक्षति। एता आचरंति मधुम
द्दुहानाः प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः॥ बह्वीर्भवंतीरुपजायमाना इह व इंद्रो रमयतु गावः॥
गा आयतीः प्रतीक्षते। धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छ। उपवेषमादत्ते। निरूढं जन्यं भयं सह तेन यं
द्विष्मः स्फभ्रत्ताय श्रयध्वं। तेन गार्हपत्यादुदीचोंगारान्निरूह्य। अपस्त्वं सायय ज्ञस्योरव
उपदधाम्यहं पशुभिः सन्नीतं विभ्रत्तामिं द्रायश्टत्तं। मातरिश्वनो घर्मोसि द्यौरसि पृथि
व्यसि विश्वधाया असि परमेण धाम्ना दृंहस्व मा ह्वाः। तेषु कुंभीमधिश्रयति। भृगूणामंगि
रसां तपसा तप्यस्व। अंगारैः परीधे ३ उपसृष्टां मे प्रब्रूतात्। संप्रेष्यति। वसूनां पवित्रम शिवो

६

वसूनां पवित्रमसि शतधारं

सि शतधारं कुंभ्यां प्रागग्रं शाखापवित्रमादधाति उदक्प्रान्तः। अन्वारभ्य वाचं यच्छति धारयन्नास्ते।
अदित्यै रास्नासि। अभिधानीमादत्ते। तूष्णीं निदाने पूषासि। वत्समुपसृजति। विहारं गां चोपरिष्टा स
मंतरेण मा संचारिष्ट। संप्रेष्यति। अय क्ष्मावः प्रजया संसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवंतीः। उपसृ
ष्टामनुमंत्रयते। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च जीवो जीवंतीरुप वः सदेयं। उपसन्नां। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी
च संदुहातां धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु। दुह्यमानां। उत्सं दुहंति कलशं चतु
र्बिलमिडां देवीं मधुमतीं स्वर्विदं। तदिंद्राग्नी जिन्वतं सूनृतावत् तद्यजमानममृतत्वे दधातु।
धाराघोषमनुमंत्रयते। दोग्धा हरति तं पृच्छति। कामधुक्षः प्रणो ब्रूहि महेंद्राय हविरिंद्रियं। गंगा।
यस्यां देवानां मनुष्याणां पयो हितं। गोधुगाचष्टे। सा विश्वायुः प्रत्याह। देवस्त्वा सविता पुनातु व

हि॰ दर्श॰

७

सोपवित्रेणच्छिन्नधारेण स्रुवा कुंभ्यामानयति। एवं पूषासीत्यादि यदन्यसंप्रेषात्तेनोत्तरे दोहयित्वा। यमु
ना। यस्यां देवानां मनुष्याणां पयो हितं सा विश्वव्यचाः। द्वितीयां। यस्यां देवानां मनुष्याणां पयो हितं। सरस्वती
सा विश्वकर्मा। तृतीयां। तिस्रो दोहयित्वा। बहु दुग्धि महेंद्राय देवेभ्यो हव्यमाप्यायतां पुनर्वत्सेभ्यो म
नुष्येभ्यः पुनर्दोहाय कल्पतां। त्रिः संप्रेष्यति। विसृष्टवागनन्वारभ्योत्तरा दोहयति तूष्णीं वा। सर्वा
सु दुग्धासु हुतस्तोको हुतो द्रप्सोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां। विप्रुषोऽनुमंत्रयते।
द्यौश्च॰ सान्नाय्यं दोहनं संक्षाल्य। संपृचध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मंद्रा धनस्य सातये।
कुंभ्यामानयति। अपधिलात्तूष्णीकेन सर्पिषाभिघार्य। दृंह गा दृंह गोपतिं मा वो यज्ञपती त्रिवो
रिषत्। कर्षन्निवोद्वासयति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधि। शीतं बुध्नं त्वचादध्मात ७

नक्ति। यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संततिमनु संतनोमि। अग्निहोत्रोच्छेषणमानयति। आपो हविषु जागृथ
यथा देवेषु जागृथ। एवमस्मिन्यज्ञे यजमानाय जागृथ। अपिधानार्थं पात्रमानीय। अदस्तमसि विष्णवे
त्वा यज्ञायापिदधाम्यहं। अद्भिररिक्तेन पात्रेण याः पूताः परिश्रितः। अपिदधाति। यदि मृन्मयं स्यात्तृणं का
ष्ठं वानुप्रविध्येत्। इमौ पर्णं च दर्भं च देवानां हव्यरोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपायु। विष्णो हव्यं हि रक्षसि। उ
न्मुच्य शाखापवित्रे प्रस्तात्तं निदधाति। तूष्णीं शाममियं। विष्णो हव्यं रक्षस्व। सान्नाय्यं गार्हपत्यदेशे उपरि
निदधाति। अन्यां शाखामाहृत्य तया दर्भैर्वा प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरोति। परिस्तृणीत परिधत्ताग्निं
परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपां रस ओषधीनां सुवर्णो निष्क इमे यजमानस्य संतु कामदुघा अ
मुत्रामुष्मिन्लोके। संप्रेष्यति। उदगग्रैः प्रागग्रैश्च दर्भैरग्नीन् परिस्तृणाति। आहवनीयं परिस्तीर्य गार्ह

हि॰ दर्श पू॰

८

पत्नमथदक्षिणाग्निं। यजमानः। उपावृत्तीरुपस्तृणुते देवता उपवसंतु मे अहं ग्राम्यानुपवसामि मह्यं गो
पतये पशून् सायंपरिस्तीर्यमाणेष्वजपति एतत्कालोपवसत्यमावास्यायां पौर्णमास्यां तु पूर्वेद्युरग्न्य
न्वाधानमग्निपरिस्तरणं श्वो मन्तेऽध्मावर्हिर्वेदं च करोति सद्यो वा सर्वं करोति सद्यस्कालायामुपरिष्टा
द्वेदकर्मणो। अग्नीन्परिस्तृणाति। प्रातरग्निहोत्रं हुत्वोदितऽआदित्ये पौर्णमास्यास्तंत्रं प्रक्रमयति प्रागु
दयादमावास्यायाः कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयं। पाणी प्रक्षाल्य। यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संततये
स्तृणाति संततस्ये त्वा यज्ञस्य। गार्हपत्यात्संततामुलपराजीं स्तृणा साहवनीयात् ऊर्ध्वं दक्षिणामुत्त
रां च दक्षिणेनाहवनीयं ब्रह्मयजमानयोः सदनं करोति। पूर्वं ब्रह्मणः परं यजमानाय। उत्तरेणाह त्रीवो
वनीयं दर्भान्संस्तीर्य द्वंद्वं पात्राणि प्रक्षाल्य न्यंचि प्रयुनक्ति। स्फ्यं च कपालानि। अग्निहोत्रहवणीं

६

रमु

शूर्पं। कृष्णाजिनं शम्यां। उलूखलं मुसलं दृषदुपलां। स्रुवं जुहूं। उपभृतं ध्रुवां। आज्यस्थाली
कुटरुं। पात्रीमेक्षणं। वेदं प्राशित्रहरणं। प्रणीताप्रणयनमिडापात्रं। एकामन्वाहार्यस्थाली
प्रातर्दोहपात्राणि। मदंती स्थालीयो चतुर्धाकरणपात्राणि। उपवेषं निष्टपनपा
त्रं। अंतर्धानकटं फलीकरणपात्रं। वेदाग्राणीध्मप्रव्रश्चनानि चासादय। अत्रासन्नयतः पवि
त्रे करोति। पूर्वेद्युः कृते सन्नयतो धारयेत्। यजमानः। भूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्रह्मा
णं त्वा वृणीमहे। ब्रह्माणं वृणीते। ब्रह्मा। अहं भूपतिरहं भुवनपतिरहं महतो भूतस्य पतिर्देवे
न सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि देव सवितरेतं त्वा वृणते बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणं तदहं म
नसि प्रब्रवीमि मनो गायत्रियै गायत्री त्रिष्टुभे त्रिष्टुब्जगत्यै जगत्यनुष्टुभेऽनुष्टुप् बृहत्यै बृहती

पुंडे पुक्तिः प्रजापतये प्रजापतिर्विश्वेभ्योदेवेभ्यो विश्वेदेवा बृहस्पतये बृहस्पतिर्देवानां अर्स्य अहं मनुष्या
णां भूर्भुवः स्वः रतो जपति। वाचस्पतेयज्ञं गोपाय। अपरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य। अहे दैधिष
व्यो दतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीदयोस्मत्पाकतरः। ब्रह्मसदनात्तृणं निरस्याप उपस्पृश्य। उन्निवतत्व
दुद्वतश्चे केषं पातं माद्यावापृथिवी अद्यान्हः तस्मिन्प्राङ्मुखउपविशति। इदमहमर्वाग्वसोः सद
नेसीदामि प्रसूतो देवेन सवित्रा बृहस्पतेः सदने सीदामि तदग्नये प्रब्रवीमि तद्वायवे तत्सूर्यायेतत्पृ
थिव्ये। आहवनीयमभिमुखउपविशति। यजमानः। अपरेणाहवनीयं दक्षिणातिक्रम्य तद्वीनिर
सनादि कृत्वाखायतन उपविशति। अध्वर्युः। पवित्रे स्थो वैष्णवी वायुर्वो मनसा पुनातु। तृणं का
ष्ठं वांतर्धायाछिनत्ति नखेन। अप उपस्पृश्य। इमौ प्राणापानौ यज्ञस्यांगानि सर्वतः। आप्यायंतौ

१ (left margin, first leaf)

श्रीवे (right margin, first leaf)

१ (right margin, first leaf)

संचरतां पवित्रे हव्य शोधने अभिमंत्र्य। विष्णोर्मनसा पूते स्थः अद्भिरुन्मार्ष्टि। दक्षाय त्वा। प्रणीताप्रणयनं च
मसमादत्ते। वानस्पत्योसि देवेभ्यः शुंधस्व। वानस्पत्योसि देवेभ्यः शुंभस्व। वानस्पत्योसि देवेभ्यः शुध्यस्व
त्रिः प्रक्षालयति। अपरेण गार्हपत्यमुपविश्य। को वो गृह्णाति स वो गृह्णातु कस्मै वो गृह्णामि तस्मै वो गृह्णा
मि योषा यवः पवित्रांतर्हिते अप आनयति। अनया वो गृह्णामि पृथिव्यौ उपबिलं पूरयित्वा प्रोक्षणी
वदुसूयाभिमंत्रयते। ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छ। संप्रेष्यति। ब्रह्मा। प्रणय यज्ञं देवता व
र्धय त्वा नाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु। सप्तऋषीणां सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेहि।
ॐ प्रणय। प्रसौति। अध्वर्युः। को वः प्रणयति स वः प्रणयतु यो देवीः प्रणयामि यज्ञं सं सादयं तु नः।
इ र मदंती घृतपृष्ठा उदाकुः सहस्रपोषं यजमाने न्यं वतीः। स्फ्येनोपयम्य समं प्राणे धारयमाणो

पृथिवीं मनसा ... (right margin, second leaf, later hand)

१०

स्कंध

दक्षिणेनाहवनीयमधिषिंचन्नहरति यजमानः। भूःस्थुकःस्थुवाक्त्रीगोष्ठ वरःवधूश्य पृश्न्ये कास्तराः
पूर्वस्त्राभाविराजोयाऽइदं विश्वं भुवनं व्यानशुः स्तानो देवीस्तरसा संविदाना स्वस्ति यज्ञं नयत प्रजानतीः प्रणी
ताः प्रणीयमाना अनुमंत्रयते। अध्वर्युः। ब्रह्मपूतास्थ को वो युनक्ति स वो युनक्तु विश्वेभ्यः कामेभ्यो देवयज्या
यै। उत्तरेणाहवनीयं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैरपिदधाति। यजमानः। ब्रह्मपूतास्थ को वो युनक्ति स वो युनक्तु
विश्वेभ्यः कामेभ्यो देवयज्यायै साद्यमानाः। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु। यज्ञं युनक्ति। सर्वं विहारमनुवीक्षते
अध्वर्युः पवित्रे आदाय यथेतं प्रत्येत्य स्फ्यं पात्रैः सह निदधाति। संविशंतां देवीर्विशः पात्राणि देवयज्या
यै। सपवित्रेण पाणिना पात्राणि संमृशति। संभवतां सकृन्मंत्रः। असंभवतां मंत्रावृत्तिः। दक्षास्थिवानस्प
त्यासि। अग्निहोत्रहवणीमादत्ते तां सव्ये कृत्वा विषाय खाश्रूर्पं। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः। आहवनी

शिवो

१०

ये गार्हपत्ये वा निष्टपति। यजमान हविर्निर्वप्स्यामि। यजमानमामंत्रयते। यजमानः ॐ निर्वपेति प्रत्याह।
अध्वर्युः उर्वंतरिक्षमन्विहि। गच्छति। अपरेणाहवनीयमपरेण गार्हपत्यं समुपविश्य व्रीहिमतीं यवमतीं वा
पात्रीं निधाय दक्षिणतः स्फ्यमुपकृष्य सर्वान् त्राककटमंत्रान् जपेत्। धूरसि धूर्व धूर्वंतं धूर्व तं योऽस्मान् धू
र्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः। तस्य दक्षिणां धुरमालभ्य। त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं
देवहूतमं। सव्यामीषामालभ्य जपति। विष्णुस्त्वाक्रंस्त। सव्ये चक्रे दक्षिणं पादमादधाति। अह्रुतमसि
हविर्धानं दृंहस्व मा ह्वाः। आरोहति। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिंसिषं। परि
णहं प्रेक्षते। उरु वाताय। परिणाहोद्धारमाच्छादयति। मित्रस्य त्वा० हिंसिषं पुरोडाशीयान् परिणहं व
प्रेक्षते। ऊर्जं धत्स्व। पुरोडाश्यानभिमृशति। पयो मयि धेहि। आत्मानं प्रत्यभिमृश्याप उपस्पृश्य आ

हि॰ दर्शपू॰

११

पहतꣳ रक्षः। ततस्तृणं लोष्टं वा निरस्याप उपस्पृश्य। चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यं। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। इत्याहोतारं व्याख्या यशूर्पे पवित्रे निधाय। यच्छं तां पंचं गोपीथाय वो नारात्यै। मुष्टिं पूरयित्वा स्फ्योप्य देवस्य त्वा स॰ भ्यामग्नये जुष्टं निर्वपामि। पवित्रांतर्हिते शूर्पे चतुरो मुष्टीन्निर्वपति त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। यजमा॰ अग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुवे देवान्यज्ञियानिह यान्हवामहे। आयंतु देवाः सुमनस्यमाना वियंतु देवा हविषो मे अस्य। हविर्निरुप्यमाणमनुमंत्रयते। अध्वर्युः। निरुप्यान्वावपति। एतेनैव कल्पेन यथादेवतमुत्तरं। इदं देवानां। निरुप्तानभिमृशति। इदमु नः सह। यतो धि निर्वपति। स्फात्यै त्वा नारात्यै। निरुप्तानेव। पुरोडाश्यानादाय। इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्। उपभिः सर्पति। सुवरभि

११

v मान

त्रिवो

विख्येषं। सर्वं यज्ञमनुवीक्षते। वैश्वानरं ज्योतिः। आहवनीयं परेक्षते। दृꣳहंतां दुर्या द्यावापृथिव्योः प्रसव रोहति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां। स्कन्नानभिमंत्रयते। उर्वंतरिक्षमन्विहि। गच्छति। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामि। अपरेणाहवनीयमपरेण वा गार्हपत्यमुपसादयति। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्व। अग्नीषोमौ हव्यꣳ रक्षेथां। इंद्राग्नी मधहव्यꣳ रक्षस्व। यथादेवतं परिददाति। सप्रस्कायाꣳ स्रुच्यपः आनीय पूर्ववदुत्पूयाभिमंत्र्य ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि। ब्रह्माणमामंत्रयते। ब्रह्मा। प्रोक्षयज्ञं देवतां व धयितानाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु। सप्तऋषीणा॰ धेहि। ॐ प्रोक्ष। अध्वर्युः। देवस्य त्वा॰ भ्यामग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यां वो जुष्टं प्रोक्षामींद्राय वे मृधाय। यथादेवतं त्रिः प्रोक्षति सकृन्मंत्रेण द्विस्तूष्णीं पौर्णमास्यां। देवस्य त्वा॰ क्षामींद्राग्निभ्यां॰ अमावास्यायां उत्तानानि पात्राणि कृत्वा। शुंधध्वं॰

जपति

ज्यायै। त्रिः प्रोक्षति। प्रोक्षणीशेषमग्रेण गार्हपत्यं निदधाति। वातस्य ध्राजिरसि। कृष्णाजिनमादत्ते
अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातयः। ऊर्ध्वग्रीवं बहिर्विवासनमुत्करे त्रिरवधुनोति। अदित्यास्त्वगसि।
अपरेणोत्करं प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्तु। पुरस्तात्प्रतीचीं भसदमु
पसमस्यति। अधिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्तु। अनुसृजन्कृष्णाजिनमुलूखलमधि
वर्तयति। अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णामि। अनुसृजन्नुलूखले हविरावपति।
त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। अद्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि शमिष्व। मुसलमादत्ते
अवरक्षो दिवः सपत्नं वध्यासं त्रिरवहंति। हविष्कृदेहि हविष्कृदेहि त्रिः। त्रिरवघ्नन्हविष्कृदमाह्वयति उच्चैः
समाजहि। संप्रेष्यति आग्नीध्रः। अद्रिरसि श्लोककृत्। अश्मानमादत्ते तूष्णीं वा शम्यां। इषमाव शिवो

दोर्जमावद। द्युम्नवद्वदत वयं संघातं जेष्म। तेन दृषदुपले समाहंति। दृषदसि। सद्धदुपलायां त्रिः संचारय
न्नवकृत्वः संपादयति। अध्वर्युः। वर्षवृद्धमसि पुरस्तात् शूर्पमुपोहति। वर्षवृद्धा स्थ पुरोडाश्यानभिम्
शति। प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु। उद्वपति। परापूतं रक्षः परापूता अरातयः। उत्करे त्रिर्निष्पुनाति। परा
ध्माता अमित्राः। शूर्पात्तुषानध्वंसयति पुरोडाशकपालं तुषैः पूरयित्वा। रक्षसां भागोऽसि। उत्तरा
परमवांतरदेशं अधस्तात्कृष्णाजिनस्योपवपति। नान्वीक्षते। अवबाढं रक्षः। अवबाधते। अप्र
यस्पृश्याभ्युक्ष्य कपालं निदधाति। वायुर्वो विविनक्तु। विविनक्ति। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्र
तिगृह्णातु। पात्र्यां तण्डुलानवस्कंदयति। तानादायोलूखले निक्षिप्य। त्रिष्फलीकर्तवै संप्रेष्यति
अत्र वाचं विसृजते। पत्नीक्षिपयकृत्वो वहंति। अन्यस्मै प्रयच्छेत्सोत्तरुर्ध्वमवहंति। देवेभ्यः शुंधध्वं।

हि॰ दर्श॰ पू॰

१३

देवेभ्यःशुंधध्वं।देवेभ्यःशुंधध्वं।पत्नीत्रिष्फलीकरोति।अध्वर्युःसुफलीकृतान्निदधातिफलीक
रणान्प्रक्षाल्यतंडुलान्।त्रिष्फलीक्रियमाणानांयोन्योऽवशिष्यते।रक्षसांभागधेयमाप
स्तस्रवहत्वादितःस्वाहा।अंतर्वेदिप्रक्षालनंनिनयति।यजमानःरक्षोभ्यइदं।अपउपस्पृश्य।
अध्वर्युः।वातस्यध्राजिरसीत्याधृनुत्सृजन्कृष्णाजिनं।दिवस्कंभनिरसिप्रतित्वादित्यास्त्वगवेत्तु
कृष्णाजिनउदीचीनकुंबांशम्यान्निदधाति।धिषणासिपर्वत्याप्रतित्वादिवस्कंभनिर्वेत्तु।
तस्यांदृषदमधिवर्तयति।धिषणासिपार्वतेयीप्रतित्वापर्वतिर्वेत्तु।दृषदुपलां।अंशुरावच्छ
मधकमंतः।तंडुलानवेक्षते।देवस्यत्वा।ऽस्यामधिवपामिधान्यमसिधिनुहिदेवान्।दृषदितं
डुलानधिवपति।त्रिर्यजुषा।तूष्णींचतुर्थं।प्राणायत्वाप्राचीमुपलांप्रोहति।अपानायत्वाप्रतीचीं

शिवो

१३

धारयति

व्यानायत्वा।मध्यदेशेऽन्ववस्थापयति।दीर्घामनुप्रसितिमायुषेधां।प्राचीमंततःयथास्करवम
तऊर्ध्वंसंततंपिनष्टि।देवोवःसविताहिरण्यपाणिःप्रतिगृह्णातु।कृष्णाजिनेपिष्टानिप्रस्कंदयति।अदब्धे
नत्वाचक्षुषावेक्षे।अवेक्षते।आज्यविकिरंतीपिष्टंषाण्निकुरुतात्।संप्रेष्यतिप त्नीपिनष्टिदासी
वापिष्टलेयंप्रज्ञातंनिधाय।अत्रमदंतीरधिश्रयति।आहवनीयेगार्हपत्येवाहवींषिश्रपयंति।
धृष्टिरसिब्रह्मयच्छ।उपवेषमादायतेनप्रसव्यावंगारोनिर्वर्तयति।अपाग्नेऽग्निमामादंजहिनिष्क्र
व्यादंसेध।अन्यतरमुत्तरापरमवांतरदेशेऽनिरस्यापउपस्पृश्य।आदेवयजंवह।अवस्थितम
वस्थाप्य।ध्रुवमसिपृथिवींदृंहआयुर्दृंहप्रजांदृंहसजातानस्मैयजमानायपर्यूह।तस्मि
न्कपालमुपदधाति।निर्दग्धंरक्षोनिर्दग्धाअरातयः।तस्मिन्नंगारमधिवर्तयति।पत्रंमस्यं

तरिक्षं दृꣳह प्राणं दृꣳह अपानं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह। तस्मात्पूर्वं। धरुणमसि दिवं दृꣳह चक्षुर्दृꣳह श्रोत्रं दृꣳह सजा॰ तस्मात्पूर्वं। धर्मासि दिशो दृꣳह योनिं दृꣳह प्रजां दृꣳह सजा॰ दक्षिणपूर्वं। मरुतां पृꣳ त्रार्धः दक्षिणापरं। यं त्र मस्याशां दृꣳह रयिं दृꣳह पोषं दृꣳह सजाता॰ उत्तरापरं। विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्यो छिद्रं पृꣳ सजातवनस्या॰ उपदधामि। उत्तरपूर्वं। चिदसि। अवशिष्टमुत्तरतः एकादशकपालस्य यथाष्टाकपालस्यैवं त्रीण्युपदधाति। चिदसि। तृतीयात्पूर्वं। धर्मासि दक्षिणात्पूर्वं। मरुतां पृꣳ त्रार्धः दक्षिणापरं। यं त्रम स्याशां॰ उत्तरापरं। विश्वाभ्यस्त्वाशाभ्यो॰ उपदधामि॰ उत्तरपूर्वं। चितस्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह। मध्यमा त्रीण्युत्तरतः प्रागपवर्गं द्वादशकपालस्याप्येवं। भृगूणामंगिरसां तपसा तप्यध्वं। वेदेन कपालेष्वंगारानध्यूहति

शिवो

१४

प्रति कपालयोगं मंत्रावृत्तिः। अत्र प्रातर्दोहं दोहयति। निरुप्तमित्यादि संवप्स्यध्वमिस्यंतं। पात्रीं निष्टप्योपवातायां। देवस्य त्वा॰ भ्यांꣳ संवपामि। तिरः पवित्रं कृष्णाजिना त्संवपति पिष्टानि। त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। संवपन्वाचंयच्छ सुभिवासयन्विसृजति। हुर्यौस्त्वावाराभ्यामुत्पुनामि। उदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पिष्टानि त्रिरुत्पूय। सकृन्मंत्रेण द्विस्तूष्णीं। स्रुवेण प्रणीतानामादाय वेदेनोपयम्य। समापोऽद्भिरग्मत समोषधयो रसेन सꣳ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं। पिष्टेष्वानयति। अद्भ्यः परिप्रजाता स्थ। तप्तोदमानयति। समद्भिः पृच्यध्वं। प्रदक्षिणमनुपरिप्लावयति। जनयत्यै त्वा संयौमि। मेक्षणेन संयौति। मखस्य शिरोऽसि। पिंडं करोति। यथाभागं व्यावर्तेध्वांय यथाभागं व्यावर्तेथां। विभजति। समौ पिंडौ कृत्वा। इदमग्नये। आग्नेयमभिमृशति। इदमग्नीषो

इतरौ।

आग्नेयमभि
त्य.

ह्रिं॰दर्श॰पू॰

इद मिंद्रविवे पूधायै। इति पौर्णमास्यां।

सोमाभ्यां यथादेवतमुत्तरं इंद्रमहं सेनायाऽअभीत्वर्यैमुखमपोहामि। वेदेन दक्षिणस्मात् कपालयोगा दंगारानपोह्योत्तरस्मादपोहति। मखस्यशिरोसि। दक्षिणं पिंडमादाय। घर्मोसिविश्वायुः दक्षिणे कपालयोगे धिश्रयति एवमुत्तरं अनुगमनपूषाकृतिमश्वशफमात्रं कूर्मस्येव प्रतिकृतिं करोति उरुप्रथस्वोरुतेयज्ञपतिः प्रथतां (सर्वाणि कपालान्यभिप्रथयति) पात्र्यामप आनीयं तत्र्वंगः हीघ प्रदक्षिणमनतिक्षारयन् लेपेनानुपरिमार्ष्टि। अंतरितं रक्षोंतरिता अरातयः उल्मुकेन त्रिः पर्यग्निकरोति। देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अधिनाके दर्भैरभिज्वलयति। अग्निस्ते तनुवं मा तिधाग्नेहव्यं रक्षस्व। उल्मुकेः परित पति। संब्रह्मणा पृच्यस्व वेदेन सांगारं भस्माऽपोहति अविदहंतः श्रपयत संप्रेष्यति अत्रवाचं विसृजते अंगुलिप्रक्षालनं पात्रीनिर्णेजनं चोल्मु

त्रिवो

९५

केनाभितप्य अपरेणाहवनीयमपरेणवागार्हपत्यं स्फ्येनोदीचीस्तिस्रो रेखाः कृत्वा एकताय स्वाहा एकतायेदं॰ द्वितायस्वाहा। द्वितायेदं॰ त्रितायस्वाहा। त्रितायेदं॰ पश्चात् सव्यादंसे स्फ्यंदध्यौ त्रिर्निनयति।

अपरेणाहवनीयं यजमानमात्रीं वेदिं करोति यावदर्थों तिरश्चीं यजमानः इदं तस्मेहमर्यं करोमि यो वेदिं वाच्चरति ब्रह्मचर्यं। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्यं तरदूतश्चरत्विमानुषीषु। वेदिं देवाम भिमस्त्राति। अध्वर्युः वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीं सापप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वंतस्ततो यज्ञो जायते विश्वदानिः (पुरस्तात् लंबयजुषा वेदेन वेदिं त्रिः संमार्ष्टि यजमानः चतुःस्त्रिखंडा युवतिः सुपेशा घृतप्रतीका भुवनस्यमध्ये। मर्म्ज्यमाना महते सौ भगाय मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। वेदेन वेदिं रहती मंत्रविंद सापृथिव्यां प्रथतां पा

द्वि० दर्शपू०

१८

पार्थिवासि तस्यां बर्हिः प्रथतां साध्वंतरहिं स्याणः पृथिवी देवयजन विदेन वेदिं विविदुः पृथिवीं॥
दाति: वेदिं संमृज्यमानामनुमंत्रयते अध्वर्युः देवस्यत्वा० हस्ताभ्यामाददे दर्भहूययुतं स्फ्य
मादाय इंद्रस्य बाहुरसि दक्षिणः। अभिमंत्रयते। सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः
तस्य दर्भेनाग्रमुन्मार्ष्टि। दर्भैरिरस्यापउपस्पृश्य। पृथिव्यै वर्मासि। पूर्वार्धे वेदेर्वितृतीयदेशे
प्रागग्रमुदगग्रं वा दर्भं निदधाति। पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं माहिंसिषं। तस्मिन्स्फ्ये
न प्रहरति। अपउपस्पृश्य। अपहतोररुः पृथिव्यै स्फ्येन सत्त्वानाभ्यां स्तूनपाददीत। व्रजं गच्छ
गोस्थानं हरति। यजमानः। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः
श्रुतेन हृदयेनेष्छता वा न तस्येंद्रवज्रेण शिरश्छिनद्मि। स्तंबयजुः ह्रियमाणमनुमंत्रयते। अध्व

शिवो

१८

र्युः। वर्षवृत्ते द्यौः। वेदिं प्रतीक्षते। वर्षवृत्ते पर्जन्यः। यजमाने। आग्नीध्रः। नमो दिवे नमः पृथिव्यै। उत्तर
तउत्तानो हस्तो कृत्वोपविशति प्रक्रमे वेदेः। अध्वर्युः। बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पा
शैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक्। तस्मा उपनिवपति। आग्नीध्रः। अवबाढो दुरस्युः।
अभिगृह्णा सांजलिना परिगृह्यास्ते। अध्वर्युः। मा वः शिवा ओषधयो मूलं हिंसिषं। द्वितीयं प्रहरति। ५
अपउपस्पृश्य। अपहतोररुः पृथिव्यै देवयजन्यै द्वितीयमादत्ते व्रजं गच्छ गोस्थानमित्यादि पूर्ववत्।
आग्नीध्रः। अवबाढो देवयजन्या यातुधानाः। द्वितीयमभिगृह्णाति। अध्वर्युः। द्रप्सस्ते दिवं मा स्क
न्। तृतीयं प्रहरति। अपउपस्पृश्य। अपहतोररुः पृथिव्या अदेवयजनः। तृतीयमादत्ते। व्रजं
च्छेत्यादि पूर्ववत्। आग्नीध्रः। अवबाढो घशंसः। तृतीयमभिगृह्णाति। अध्वर्युः। तं छींन्चतुर्थं

१७

ष्ट्रन्सर्वैर्दर्भैः शीर्षं निदधाति आग्नीध्रः अररुस्ते दिवं मास्कान् चतुर्थमभिगृह्णाति। अध्वर्युः स्फ्ये
न वेदिं परिगृह्णाति। वसवस्त्वा परिगृह्णंतु गायत्रेण छंदसा दक्षिणतः प्राचीं लेखां लिखति। रु
द्रास्त्वा परिगृह्णंतु त्रैष्टुभेन छंदसा। अथ उपस्तरस्य पश्चादुदीचीं। आदित्यास्त्वा परिगृह्णंतु जा
गतेन छंदसा। उत्तरतः प्राचीं। यजमानः। बृहस्पते परिगृहाण वेदिं स्वगा वो देवाः सदनानि
संतु तस्यां बर्हिः प्रथतां साध्वंतर्हितः त्वाणः पृथिवी देव्यस्तु जपति। अध्वर्युः। प्राचो वेद्यं
सा उन्नयत्युभितः आहवनीयं प्रतीची श्रोणी। अभिगार्हपत्यं मध्ये सन्नतरा भवति।
इमां नराः कृणुत वेदिमेत्य वसुमतीं रुद्रवतीमादित्यवतीं वर्ष्मन्दिवो नाभा पृथिव्या यथा
यं यजमानो न रिष्याद् इति तद्देवेभ्यो जुष्टामदित्या उपस्थ इमां देवा अजुषंत सर्वे रायस्पोषं प

२

शिवो

१७

जमानं विशंतु। संप्रेष्यति। आग्नीध्रः। अपहतो ररुः पृथिव्या आरे देवयजं वह। स्फ्येनोत्तमां त्वचमुद्ध
स्योत्करे निवपति यजमानः यद्द्धं तो जिहिंसिम पृथिवीमोषधीरपः। अध्वर्युर्वस्फ्यकृत स्फ्येना
तरिक्षं मा रूपाचत स्मात्तु। यद्द्धं तो जहिंसिम जीवमस्या वेदिं चकृमा मनसो देवयंतः
मा तेन हेउ उपगाम भूम्याः शिवा नो विश्वैर्भुवनेभिरस्तु। स्फ्येनोत्तमां त्वचमुद्धन्यमानां। आग्नीध्रः
देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वंति वेधसः। खनति अप उपस्तरस्य। अध्वर्युः। ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं
परिग्रहीष्यामि। ब्रह्माणमामंत्रयते। ब्रह्मा। बृहस्पते परिगृहाण। व्यस्तु द वता वर्धयितान। धेहि।
ॐ परिगृहाण। अध्वर्युः। ऋतमसि दक्षिणतः। ऋतसदनमसि पश्चात्। ऋतश्रीरसि उत्तरतः
बृहस्पते परिगृहाण वेदिमिति यजमानः। अध्वर्युः। धात्रासि स्वधा अस्कवरी वासि वस्वी वासि

स्फ्येन प्रतीचीं संमार्ष्टि । यजमानः । भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष ततो देवी वर्धते पयांसि यज्ञियायज्ञं
वि वयंति रोषधीरापरुहस्त्राधकेरीश्वा । कृतानुमंत्रयते । अध्वर्युः । पुराक्रूरस्य विसृपो विरप्शि

न्नुदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चंद्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासो अनुदृश्य यजंते । अभिमं
त्र्यापश्चार्धे वेदेर्वितृतीयदेशे स्फ्यं तिर्यंचं धृत्वा संप्रेष्यमाह । प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हि
रुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढि पत्नीं संनह्याज्येनोदेहि । संप्रेष्यति । आग्नीध्रः ।
अग्निहोत्रहवण्यां पवित्रांतर्हितायामप आनीयोदंचं स्फ्यमुपरिष्टादंतर्वेदि धारयन्स्फ्यस्य
वर्त्मन्नुपनीय । ऋतसधस्थ । स्फ्यपदे सादयति । यजमानः । ईडेन्यक्रतूरहमपो देवी शिवो
रुपब्रुवे दिवा नक्तं च सस्रुषीरपस्वरीः । प्रोक्षणीरासाद्यमानाः । आग्नीध्रः । शतभृष्टिरसि

वानस्पत्यो द्विषतो वधः । उत्करे स्फ्यमुदस्यति । पुरस्तात्प्रत्यंचं स्तंबविमतं उपोहति । हस्ताववनेनि
क्ते । स्फ्यं प्रक्षालयति । नाग्रं परिमृशति । उत्तरेण प्रणीता इध्माबर्हिरुपसादयति । दक्षिणमिध्मं
उत्तरं बर्हिः । वेदप्रांते स्रुवं च स्रुचश्च सह संमार्ष्टि । अग्निशितास्थ सपत्नक्षयणीः । अभिमंत्र्या
घृताचीरिताग्निर्वो ह्वयति देवयज्यायै । आदाय प्रस्कष्टं रक्षः प्रस्कष्टा अरातयो अग्नेर्वस्तेजि
ष्ठेन तेजसा निष्टपामि । आहवनीये गार्हपत्ये वा निष्टपति । गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसा
हं सम्मार्ज्मि । स्रुवमग्रेरंतरतोभ्याकारं सर्वतो बिलमभिसंमार्ष्टि मूले दंडं । वाचं प्राणं मा
निर्मृक्षं वाजजिनीं त्वा सपत्नसाहीं सम्मार्ज्मि । जुहूं प्राचीमग्रे रंतरतोभ्याकारं प्रतीचीं मध्ये
बाह्यतो मूले दंडं । चक्षुः श्रोत्रं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीं सम्मार्ज्मि । उपभृतं प्रती

हि॰ दर्श॰पू॰

चीमग्नेरंतरतोभ्याकारं प्राचीमध्ये बोधतो मूले देहं। प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं॰ यथोक्तचमेवं क्रवा। न संमृष्टा
वासंमृष्टां चमसं सृजति। घृताचीरेता अग्निर्वो ह्वयति देवयज्यायै आद्या। प्रसृष्टं रक्षः॰ निरस्य प्रोक्ष्या
ग्रेणोत्करं दर्भेषु सादयति॰ दर्भैरपिदधाति। प्राशित्रहरणं तद्धी निरस्य। अन्नाद्यं प्रजां पुष्टिं मा निर्मृ
क्षं वा। अस्तो सपत्नसाहं संमार्ज्मि। सर्वतो बिलमभिसंमार्ष्टि मूले देहं (पुनर्निरस्यति) स्रुक्संमा
र्जनान्यस्युक्ष्य। दिवः शिल्पमवततं पृथिव्याः ककुभिः श्रितं तेन वयं सहस्रवल्केन सपत्नं नाश
याम सि स्वाहा। अग्नावादधाति। यजमानः प्रजापतयइदं॰ आग्नीध्रः वेदमाज्यस्थाली यत्कृपवि
त्रं वाद्याय। आत्रा सो नासो मनसं प्रजां सौभाग्यं तनूं। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कं। सो
जेन योक्त्रेण पत्नीं संनह्यति। पूषा ते ग्रंथिं ग्रथ्नातु। उत्तरतो नाभेर्निष्टर्क्यं ग्रंथिं कृत्वा। स ते मास्थात् शिवो

११ जघनेन वा

११

दक्षिणतो नाभेः कर्षयति अग्ने गृहपत उपमाह्वयस्व पत्नी गार्हपत्यमुपतिष्ठते देवानां पत्नीरुपमाह्व
यध्वं: अपरेण गार्हपत्यं देवपत्नीः पत्नि पत्नेषते लोको नमस्ते अस्तु माहिंसीः तमेवदेशं प्रेक्षते
इंद्राणीवा विधवा भूयासमदितिरिव सुपुत्रा अस्थूरित्वा गार्हपत्योपनिषदे सुप्रजास्त्वाय दक्षि
णतः पश्चाद्गार्हपत्यस्योदीच्युपविशति। सुप्रजसस्त्वा वयं सुपत्नीरुपसेदिम अग्ने सपत्नदंभ
नमदब्धासो अदाभ्यं मम पुत्राः शत्रुहणो थो मे दुहिता विराट् उताहमस्मि संजया पत्यौ मे श्लोक
उत्तमः आसीना जयति। आग्नीध्रः पूषा ते बिलं विष्यतु। सपिधानस्य गर्गरस्य बिलं वा विष्य
ति अन्यस्मिन्पात्रे निषिच्य। इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं। समूढमस्य पांसुरे। दक्षिणा
ग्नावधिश्रित्य अदितिरस्यनाछिन्नपवित्रा। आज्यस्थालीमादाय। महीनां पयोस्योषधीनां रस

मा

हिं० दर्श पू०

२०

संस्रस्य तेक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्यायै। पवित्रवत्यामाज्यस्थाल्यां प्रभृतमाज्यं निर्वपति किंचिद्धि
कं इषे त्वा। दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्यांगारेष्वधिश्रयति। ऊर्जे त्वा अपादाय वेदेनोपयम्य पत्न्या उपनिदधा
ति। महीनां पयोस्योषधीनां रसोदब्धेन त्वा चक्षुषावेक्षे सुप्रजास्त्वाय। तत्सा निमील्यानुद्धृ संस
वेक्षते। तेजोसि उत्तरार्धे गार्हपत्यस्याधिश्रयति। तेजसे त्वा अपादाय। तेजोनुप्रेहि। दक्षिणेनाह
वनीयं हरति। अग्निस्ते तेजो मा विनैत् आहवनीये धिश्रयति। तूष्णीमादाय यथेतं प्रत्येत्य। अ
ग्नेर्जिह्वासि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भव उत्तरेण प्रोक्षणी स्फ्यस्य वर्त्मन्
सादयति। आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूत शुष्म
ं सत्योजाः सहोसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृत

त्रिवो

२०

न्यतः सहस्रवीर्यमसि तन्माजिन्वाज्यस्याज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायुरसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाभि
घारयामि तस्य ते भक्षीय। निमील्यानुद्धृत्य संवेक्षते ध्वर्यु यजमानश्च। अध्वर्युः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजो
सि उदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारमाज्यं त्रिरुत्पुनाति। देवो वः सविता इति त्रिः प्रोक्षणीः। यजमानः अ
द्भिराज्यमाज्येनापः सम्यक्पुनीत सवितुः पवित्रैः। ता देवीः शाक्वरीः शाक्वरे येमं यज्ञमवत संविदानाः। आ
ज्यमापश्चोत्पूयमाना। अध्वर्युः। अंतर्वेद्याज्यानि गृह्णाति स्रुवेणाभिघ्नन्नाभिनावेदेनोपयम्योपबिलं स्था
ल्या जुहूं धारयमाणः। शुक्रं त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामि। ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि
धाम्ने० मि। अर्चिस्त्वार्चिषि धाम्ने० मि। पंचानां त्वा वातानां यंत्राय धर्त्राय गृह्णामि। चतुर्जुह्वां भूयिष्ठं।
यजमानः पंचानां त्वा वातानां चतुः रुत्वो भिमंत्रयते। अध्वर्युः। मध्यदेशे उपभृतं धारयमाणः। पंचानां

हि॰ द्र॰ प॰

२१

लर्तूनां॰ भि। पंचानां त्वा दिशां॰ भि। पंचानां त्वा पंचजनानां॰ चरोस्त्वा पंचबिलस्य॰ ब्रह्मणस्त्वा तेजसे॰ क्षत्रस्य
त्वौजसे॰ विशे त्वा॰ सुवीर्याय त्वा गृह्णामि। अष्टावल्पिष्ठमुपभृति। यजमानोप्येतैरेवानुमंत्रयते। अध्व
र्युः भूमौ प्रतिष्ठितायां ध्रुवायां। सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि। रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि। ब्रह्मवर्चसाय त्वा॰
भूरस्माकं हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि। भूयिष्ठं ध्रुवायां। यजमा
नोप्येतैरेवानुमंत्रयते। अन्यत्रोत्करादाज्यानि सादयित्वा पोधृत्याज्यस्थाली स्कंदेवेदाभ्यां सह। आ
पो देवीरग्रेपु॰ प्रोक्षितास्थ। प्रोक्षणीरभिमंत्र्य। ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि ब्रह्माणमामंत्रयते। ब्रह्मा। प्रोक्षय॰
ॐ प्रोक्षा। कृष्णोस्याखरेष्ठोग्नये त्वा स्वाहा। विषायेध्मं त्रिः प्रोक्षति। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहा। त्रिर्वेदिं।
बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहा। त्रिर्बर्हिः। अंतर्वेदि पुरोग्रंथिं बर्हिरासाद्य। यजमानः। अदितिस्त्रेम बर्हि

श्रीवो

२१

रंतः पृथिव्याः संरोहयंतु ओषधीर्वि रक्षणाः। यासां मूलमुद्वधीः स्फेन त्रिवानस्ताः सुहवा भवंतु बर्हि
रासाद्यमानं अध्वर्युः दिवे त्वा अग्राणि प्रोक्षति। अंतरिक्षाय त्वा मध्यानि पृथिव्यै त्वा मूलानि यजमानः
सुमनसो यजमानाय संत्वोषधीरापरहत्ताकरीश्च। वृष्टिर्द्यावापर्जन्य एना विरोहयतु हिरण्यवर्णाः शु
तवल्शा अदब्धाः बर्हिः प्रोक्ष्यमाणं अध्वर्युः सुच्यग्राण्युपपाद्य मूलान्युपपादयति। पोषायवः
सह स्रुचा पुरस्तात्संस्नं ग्रंथिं प्रस्कृक्षति स्वधा पितृभ्य ऊर्भव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा पृथिवीं गच्छत। प्रो
क्षण्यवशेषं निनयति दक्षिणस्याः श्रोणेरुत्तरस्याः। यजमानः पितृभ्यो बर्हिषद्भ्य इदं॰। अपउपस्पृ
अध्वर्युः। पूषा ते ग्रंथिं विष्यतु बर्हिषो ग्रंथिं विष्यति। विष्णोस्तूपोसि। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति
कर्ष निवापयच्छति यजमाने प्राणापानौ दधामि प्रस्तरे पवित्रे अपिसृज्य। प्राणापानाभ्यां त्वा

हि॰ द॰ पू॰

२२

सततुं करोमि ब्रह्मणे प्रयच्छति ब्रह्मा यजमानाय यजमानो धारयन्नास्ते अध्वर्युः तृणे वेदिमंतर्धायास्ना
याशुल्बं ऽस्तृणाति देवबर्हिरूर्णाम्रदसं त्वास्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्यः। अग्रेः मूलान्याच्छादयन्
बर्हिषा वेदिं ऽस्तृणाति पश्चात्सम्यात्रिधातु पंचधातु वा धातौ धातौ मंत्रमावर्तयते यजमानः ऊर्णा
म्रदुप्रथमानं ऽस्योनं देवेभ्यो जुष्टं ऽसदनाय बर्हिः स्वर्गे लोके यजमानं धेहि मां नाकस्य पृष्ठे प
रमे व्योमन् बर्हिस्तीर्यमाणं धातौ धातौ मंत्रः चतुःशिखंडा युवतिः सुपेशा घृतप्रतीका वयुनानि व
स्ते। सा स्तीर्यमाणा महते सौभगाय सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। मध्यमधातौ द्वितीयो मंत्रः वे
दिं परिस्तीर्यमाणं शिवा च मे शग्मा चैधि स्योना च मे सुषदा चैधि ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि स्व
प चरणा च मे स्वधिचरणा चैधीषमूर्जं मे पिन्वस्व ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व विशं

दि

शिवो

२२

पुष्टिं मे पिन्वस्वायुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व प्रजां पशून्मे पिन्वस्व अध्वर्युः अनूयाजार्थं उल्मुके उदूह्याहवनीयं
कल्पयित्वा प्रस्तरादाय प्रस्तरं परिधीन्परिधौ दधाति गंधर्वोसि विश्वावसुः विश्वस्मादीषतो यजमानस्य प
रिधिरिड ईडितः अपरेणाहवनीयं बर्हिष्युदगग्रं मध्यमं यजमानः अस्मिन्यज्ञ उप भूय इन्नु मे विश्वा
माय परिधीन्दधामि धर्ता धरुणो धरीयानग्निर्द्वेषांऽसि निरितो नुदातै ध्रुवोसि ध्रुवोहं ऽसजातेषु
भूयासं धीरश्चेत्ता वसुवित् मध्यमं। अध्वर्युः। इंद्रस्य बाहुरसि दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडि
तः दक्षिणार्धे सं ऽस्पृष्टं मध्यमेनाभ्ययं। यजमानः। अस्मिन्यज्ञ उग्रोस्युग्रोहं ऽसजातेषु भूयासमुग्र
श्चेत्ता वसुवित् युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः इंधानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा
ज्योग्जीवेम बलिहृतो वयं ते। यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्याद्यद्वा स्कंदादाज्यस्योत विष्णो। तेन हन्मि

सपत्नं दुर्मरायुमेनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे अग्निं परिधानीयं अध्वर्युः मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः प
रिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडितः उत्तरार्धं संस्पृष्टं मध्यमेनाभ्यग्रं यज
मानः असिमन्यज्जुपभूयद्र० अभिभूरस्य भिभूरहं सजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्तावस्कवित्
अध्वर्युः सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिशस्त्याः आहवनीयमभिमृश्य यजमानः। ते
जिष्ठा ते तपनी या चरा च नाप्रयोषं ती स्तनुवो यास्ते अग्ने नाभिर्वर्माण्यभितो व्ययस्त्वमा
ताद्भन्यालुधानुः पित्राचाः परिधत्तं अध्वर्युः ऊर्ध्वे आघारसमिधावादधाति वी

तिहोत्रं त्वा कवे द्युमंतं समिधीमह्यग्ने बृहंतमध्वरे दक्षिणां तूष्णीमुत्तरां समावनं सर्गभौ दर्भौ वर्हि
षो विधृती कुरुते विश्रोथं त्रेस्थः मध्ये वेदेर्वीहि प्रुदीचीनाग्रे निदधाति यजमानः विच्छिन्नाग्रे विधृ
तीभ्यां सपत्नान्जाततान्धात्त व्यान्ये वजनिष्यमाणाः विश्रोयं त्राभ्यां विधमाम्येनानहं स्वाना
सुत्तमो मा निदिवाः विश्रोपंत्रे नुदमाने अरातिं विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायं सीदंतीदेवी सुकृत
स्य लोके धृती स्थो विधृती स्वधृती प्राणान्मयि धारयतं प्रजां मयि धारयतं पशून्मयि धारयतं
विधृती रासाद्यमाने अध्वर्युः वसूनां रुद्राणामादित्यानां सदसि सीद तयोः प्रस्तरं साद
यति यज० अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानां सदाधारसमिधो वि
श्वरूपा स्तस्मिन्न्ममाबो अध्यासादयामि प्रस्तरं अध्वर्युः जुहूरसि घृताचीनाम्ना प्रियेण ना

हि०दर्शपू०

२४

म्ना प्रियेसदसिसीद। प्रस्तरे जुहूं सादयति। आरोहपृथो जुहूदेवयानान्यत्र ऋषयः प्रथमजायेपुराणाः। हि
रण्यपक्षाजिरा संभृतांगा वहासिमा सुकृतां यत्रलोकाः। जुहूरसिघृताची गायत्रियाग्नी कुविभिर्जु
ष्टाणा अव्यथमानायज्ञमनुयच्छस्वसुनीती यज्ञं नयास्फ पदे वानाग्नेयेनत्रामीणादैव्येन जुहूं
अध्वर्युः उपभृदसिघृताची० सीदाउत्तरामुपभृतमधस्ताद्धिषस्यो प्रतिकुष्टतरां। यजमानः
अवाहं बाधउपभृतासपत्नान्जातांन्भ्रातृव्यान्येवजाने ष्यमाणाः दोहै यज्ञं सुदुघामिवधेनुम
हमुत्तरोभूयासमधरेमत्सपत्नाः। सुभृदस्यपभृदूत्ता वैत्रैष्टुभेनछंदसा विश्वेदेवैः अव्यथमा

शिवो
२४

नायज्ञमनुयच्छस्व सुकनीयुती यज्ञंनयास्फपदेवान्नैंद्रेणत्रामीणादैव्येन उपभृतं अध्वर्युः ध्रुवासिघृताचीना०
सीद। ध्रुवामुपरिष्टाद्विषस्योः यजमानः योमावाचामनसादुर्मराय्युहृदारातीयादभिदासदग्ने इदमस्यचि
त्तमधरं ध्रुवायाअहमुत्तरोभूयासमधरेमत्सपत्नाः ध्रुवासिधरणीधनस्यपूर्णाजागतेनछंदसाविश्व
वेदैः अव्यथमानायज्ञमनुयच्छस्वसुकनीतयज्ञंनयास्फपदेवान्वैश्वदेवेनत्रामीणादैव्येन ध्रुवां अध्व
र्युः ऋषभोसिशाक्वरोवषट्कारस्यत्वामात्रायां सादयामि दक्षिणेनजुहूं ध्रुवांवोत्तरेण यजमानः स्यो
नामेसीदसुषदः पृथिव्यां प्रथयिप्रजयापुरभिः स्वर्गेलोके दिविसीदपृथिव्यांतरिक्षिहमुत्तरोभूया
समधरेमत्सपत्नाः अयं स्रुवो अभिजिहर्ति होमान्शतक्षरः छंदसानुष्टुभेन सर्वायज्ञस्यसमन
क्तुधिष्णाबार्हस्पत्येनत्रामीणादैव्येन अध्वर्युः यथावकाशमाज्यस्थालीं यजमानः इयं स्थालीघृतस्य

पात्रिपुत्तपर्शते

२५ पूर्णा छिन्नपयाः शत धारउत्सः मारुतेन शर्मणा दैव्येन आज्यस्थाली अध्वर्युः एतान् असदन्सु
कृतस्य लोके तान्विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि मां यज्ञनियं स्रुचो ऽभिमंत्रयते विष्णूनि स्थ वैष्णवानि
धामानि प्राजापत्यानि। स्रुग्गतान्याज्यानि। सस्रुवामाज्यस्थालीं वेदं पात्रीं चादाय। इदमहं सेनाया अ
भीत्वर्या मुखमपोहामि वेदेन दक्षिणस्मात्पुरोडाशादंगारानपोह्योत्तरस्मादपोहति सूर्यज्योतिर्विभा
हि महत इंद्रियाय अभिमंत्रयते स्योनं ते सदनं करोमि घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि पात्र्यां प्र
त्तिपुरोडाशमुपस्तीर्य आप्यायतां घृतयोनिरग्निर्हव्यानुमन्यतां खमंक्ष्व त्वचमंक्ष्व सुरूपं त्वाव
सुविदं पशूनां तेजसाग्नये जुष्टमभिघारयामि आग्नेयमभिघारयति। तूष्णीमितरं। यस्त आ
त्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्सोम घृतवान्हि भूत्वा देवान्गच्छ स्व २५

र्विदं यजमानाय मह्यं शृतं आर्द्रः प्रथस्नुर्भुवनस्य गोपाः शृत उत्स्नाति जनिता मतीनां पुरोडा
शमुद्वासयति अभिं दन्नपर्यावर्तयन्वेदेन भस्म प्रमृज्य तस्मिन्सीदामृते प्रतितिष्ठ व्रीहीणां मेध मि
सुमनस्यमानः उपस्तीर्णे पात्र्यां निदधाति एवमुत्तरं दृंह गाढं दृंह। रिषतः शृतमुद्वासयति
द्वाराभृतिः पृथिव्येरसोमोत्क्रमीत् एके करा कपालान्यभिघार्य संख्यायोद्वासयति देवस्त्वा सवि
ता मध्वानक्तु पुरोडाशमनक्ति उपरिष्टादभ्यज्य स्रुवेण हस्तेनाधस्तादुपानक्ति प्रियेण नाम्ना
२६ प्रियं सद आसीदेतां अपरेण स्रुचः पुरोडाशावासादयति मध्ये वेदेः सान्नाय्यकुंभ्यो सं
धाय व्यूहति दक्षिणस्यां श्रोण्यां शृतमुत्तरस्यां दधि यजमानः यस्त आत्मा सान्नाय्य आ
साद्यमाने यत्तो ऽभिसर्वतः श्रितः सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयतां शतं मे संत्वाशिषः सहस्रं

हि० दर्शपू०

२६

मे संतु सूनृता इरावतीः पशुमतीः आग्नेयमासन्नमभिमंत्रयते हस्तेनारभ्य मंत्रवचनं
प्रजापतिरसि सर्वतःश्रितः सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयतां अग्नीषोमीयं यो नः कनीयद्
ह कामयातां अस्मिन्यज्ञे यजमानाय मह्यं अपनुदमिंद्रो वैमृधो भुवनान्नुदतां महं प्रजां
वीरवतीं विदेय ऐंद्रं वैमृधं यो नः कनीय० अपनुदमिंद्राग्नी भुवनान्नुदेतां महं प्रजां वीर
वतीं विदेय ऐंद्राग्नं इदमिंद्रियममृतं वीर्यमनेनेंद्राय पशवोऽचिकित्सन् तेन देवा अवत
प माभिहेषमूर्जयन्तः सह ओजसे नयः श्रितं मधिश्रयतां शृतं यत्पृथिवीमचरत्तस्य
विष्टं येनासिंचद्बलमिंद्रे प्रजापतिः इदं तच्छुक्रं मधुवाजिनीवद्येनोपरिष्टादधिनोन्महें
द्रं दधि मां धिनोतु इति अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्नृचासाम्नायजुषादेवताभिः ते

शिवो

२६

न लोकान्सूर्यवतो जयेमेंद्रस्य सख्यममृतत्वमश्यां। संसन्नान्यभिमृशति। ममाग्ने वर्चो विहवे० तनुवा सू
वीराः। मह्यं यजंतु मम यानि हव्याकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु। एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अ
धिवोचता मे देवीः षडुर्वीरुरुणः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वं। माहास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा र
धाम द्विषते सोम राजन्। अग्निर्मन्युं प्रतिनुदन्पुरस्तादृब्धो गोपाः परिपाहि नस्त्वं। प्रत्यंचो यंतु निगु
तः पुनस्ते मैषां चित्तं प्रबुधा विनेशत्। धाता धातॄणां भुवनस्य यस्पतिर्देवं सवितारमभिमातिषाहं।
इमं यज्ञमश्विनोभा बृहस्पतिर्देवाः पांतु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः शर्म यंसदस्मिन्हवे
पुरुहूतः पुरुक्षु। स नः प्रजायै हर्यश्व मृडय इंद्र मा नो रीरिषो मा परादाः। पृथिवी होता द्यौरध्वर्युः।
रुद्रोऽग्नीत् बृहस्पतिरुपवक्ता। पौर्णमास्यां हवींष्यासन्नान्यभिमृशति। अग्निर्होता अश्विनाध्वर्यू।

कृ० दर्शपू०

२७

स्तृणीत । मित्रऊपवक्ता यं स्होत्रैवामावास्यायां । अध्वर्युः । अयं वेदः पृथिवीमन्वविंदद्गुहासतीं गहने गह्वरेषु स विंदतु यजमानाय लोकमछिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु । अग्रेण ध्रुवां वेदं निधाय वेद्यंतान्परिस्तीर्य होतृषदनं कल्पयति । होतेर ३ हि । इध्मादेकां समिधमादाय अग्नये समिध्यमानायानुब्रू ३ हि । संप्रेष्यति यजमानः दशहोतारं पुरस्तात्सामिधेनीनां व्याचक्षीत । अंगिरसोमास्य यज्ञस्य प्रातरनुवाकैरवंतु अनूच्यमानासु सामिधेनीषु जपति । अध्वर्युः । आसीनः प्रणवे प्रणवे समिधमादधाति समिधो अग्न आहुते स्वस्या मनूयाज समिधमवशिष्य सर्वमिध्ममादधाति । यजमानः समिधो अग्निराहुतः स्वाहाकृतः पिपर्तु नः स्वगा देवेभ्य इदं नमः ३ खुषो अग्ने यजमानायेधि निखुषो अभिदासतः । अग्ने देवेध्ममन्विध मंद्रजिह्वामर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्नाजिघर्मि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ।

श्रौ

२८

समिधमग्निं देवाः पितरः पितरो देवा योहमस्मि स सन्यजे यस्यास्मि न तमंतरेमि स्वं म इष्टं स्वं दत्तं स्वं पूर्तं स्वं श्रांतं स्वं हुतं तस्य मेग्निरुपद्रष्टा वायुरुपश्रोतादित्योनुख्याता द्यौः पिता पृथिवी माता प्रजापतिर्बंधुर्य एवास्मि स सन्यजे यस्यास्मि न तमंतरेमि होतृप्रवरे जपति अध्वर्युः ॐ दासद्देवत्तास्फ वेदेनाहवनीयं त्रिरुपवाज्य स्रुवेण ध्रुवाया आज्यमादाय वेदेनोपयम्यो त्तरं परिधिसंधिमन्ववहृत्य स्रुवं प्रजापतये मनवे स्वाहा मनसाध्यायन्दक्षिणा प्रांचमृजुं संततं जुहोति ज्योतिष्मत्साधारयति सर्वाणी ध्मकाष्ठानि संस्पर्शयति यजमानः प्रजापतये मनव इदं मनोसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाविश स्रुवाघारमनुमंत्रयेत अध्वर्युः स्रुवेणाज्यस्थाल्या आज्यमादाय आप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयद्भ्यः सूर्याया ऊधोदित्या उपस्थ उरुधा

रा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् स्रुवामाप्यायय इति सर्वत्रैवं अग्नीत् परिधीꣳश्चाग्निं त्रिस्त्रिः संमृड्ढि संप्रेष्यति।
आग्नीध्रः इध्मसन्नहनानि स्फ्य उपसंगृह्य दक्षिणामनुपरिप्रक्रामन् परिधीन्संमार्ष्टि मध्यममुदं वं प्रा
चावितरौ। मध्यमꣳ संमृज्य प्रदक्षिणमग्रेणाहवनीयं परिक्रम्य दक्षिणं संमृज्य अपरेणाग्निमुदङ्ङति
क्रम्योत्तरं ... तरं संमृज्य यथेतं प्रत्येत्य यथास्थानमेव स्थायाग्निं संमृजते। अग्ने वाजजिद्वा
जं त्वा सरिष्यन्तं वाजं जेष्यन्तं वाजिनं वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्म्यग्निमन्नादमन्नाद्याय त्रिरग्निं
अध्वर्युः भुवनमसि विप्रथस्वाग्ने यष्टरिदं नमः अग्रेण जुहूपभृतौ देवेभ्यः प्राचीनमञ्जलिं करोति
स्वधा पितृभ्यः दक्षिणां। अप उपस्पृश्य। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायै। जुहूमादत्ते उपभृदेहि

शिवो

देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायै उपभृतं। स्रुच्यमेमे ... घृताची भूयास्त ... स्वायतौ सुपारतौ मु

प्राचमुद्दंवेमज्जु रोर्धꣳ संततं ज्योतिषा साधारयति सर्वानीध्मकाष्ठानि सꣳस्पर्शयति

स्वतोपहस्योपभृति जुहूमवदधाति होष्यंस्तेनैव कल्पेन प्रत्यवहरति अग्नाविष्णू मा वामवक्रमिषं विजिहाथां
मा मा संताप्तं लोकं मे लोककृतौ कृणुतं अनवच्छिद्य प्रस्तरं दक्षिणेन दक्षिणातिक्रम्य विष्णोः स्थानमसीत
इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणि। अवतिष्ठते तत्रैव दक्षिणं पादमवघ्नन् सव्यं कृत्वा दक्षिणं परिधिसंधिमन्ववहृत्य
स्रुवं। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमह्रुतो यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्स्वाहा यजमानः इन्द्रायेदं वा
गस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाविश। स्रुच्यमाघारं। अध्वर्युः हुत्वानुप्राणिति। इह ऊर्जा। स्रुच
मुद्यच्छति। पाहि माग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भज। असंस्पर्शयन् स्रुचावुदक्सव्येनात्याक्रामति।
समक्तमग्निना घृतꣳ समक्तꣳ हविषा हविः। समन्तरिक्षमुर्विया। जुह्वा ध्रुवां त्रिः समनक्ति। उन्नी
नूꣳ रायः। स्रुवेण ध्रुवाया आज्यमादाय। स्रुवीराय स्वाहा। जुहूं प्रत्यभिघारयति। यज्ञेन यज्ञः संत

सवेदेऽस्य तृणमव्यंतमध्वर्युः प्रवरायाव
तः। जुह्वाध्रुवां। सादयित्वास्रुवौ इध्मसन्नहनानि स्रुवउपसंगृह्य
तिष्ठते तान्याग्नीध्रोन्वारभ्य पश्चादवतिष्ठते। अध्वर्युः। कइदमध्वर्युर्भविष्यति स इदमध्वर्युर्भवि
ष्यति यन्नो यज्ञस्य विह्वो रुछानेति। वामि वागार्त्विज्यं करोतु मनआर्त्विज्यं करोतु वाचं प्रपद्ये भूर्भुवः स्व
वः। जपति। अग्नीध्रः। कइदमग्नीद्भविष्यति स इदमग्नीद्भविष्यति यज्ञो०। अध्वर्युः। ब्रह्मन्प्रवरायाश्रा
वयिष्यामि। ब्रह्माणमामंत्रयते। ब्रह्मा। वाचस्पते वाचमाश्रावयेतामाश्रावय यज्ञं देवेषु मां मनुष्येषु
देवतावर्धये०। ॐ माश्रावय। अध्वर्युः। आश्रावय। आश्रावयति। आग्नीध्रः। अस्तु श्रौषट्। प्रत्या
श्रावयति प्रवरं वृणीते। अग्निर्देवो होता देवान्यक्षद्विद्वांश्चिकित्वान्मनुष्वद्भरतवदमुवदमुवद
घमर्षणवद्विश्वामित्रवद्ब्रह्मण्वद्ब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्राविताऽसावितिहोतुरुपां

त्रिषो

२९

शुनामनामगृह्णाति मानुषद्स्रुवैः सीदतिहोतावेद्यां तृणमपिसृजति यजमानः देवाः पितरः पितरो मिमां दे
वेषाश्रावयायुषवर्चसे। अध्वर्युः प्रवरे वेत्रो षिकं। ररलुर्होता संपुरस्तात्प्रयाजानां व्याचक्षीत। अध्वर्युः। घृतव
तीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्वेत्युच्यमाने जुहूपभृतावादाय दक्षिणा सह उदतिक्रांतः पंचप्रयाजान्यजति। आ
श्रावय। आग्नीध्रः। अस्तु श्रौषट् उकौरेद दक्षिणामुखस्तिष्ठन् स्फ्यं धारयन्प्रत्याश्रावयति। अध्वर्युः
समिधो यज प्रथमं प्रयाजं संप्रेष्यति। वषट्कृते पुरस्ताज्जुहोति। यजमानः अग्नय इदं० वसंतमृतू
नां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु। अध्वर्युः। आश्राव्य प्रत्याश्राविते। यज। संप्रेष्यति। वषट्कृते दक्षिणे
जुहोति यजमानः अग्नय इदं० ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु। अध्वर्युः। आश्राव्य प्रत्याश्रा
विते यज संप्रेष्यति। एकस्मा आज्यमवशिष्य वषट्कृते पश्चाज्जुहोति। यजमानः। अग्नय इदं। वर्षा ऋ

हि०दर्शपू०

३०

तूनां प्रीणामि तामाप्रीताः प्रीणंतु। अध्वर्युः अर्धमेोपभृतस्यज्वह्वामानीय आश्राव्य प्रत्याश्राविते यजसं
प्रेष्यति। वषट्कृते बर्हिः रुत्तरतो जुहोति। यजमानः। अग्नये इदं० ऋतदं मर्तूनां प्रीणामि सामाप्रीता प्रीणा
तु। आश्राव्य प्रत्याश्राविते अध्वर्युः यजसंप्रेष्यति। वषट्कृते मध्ये स्वाहाकारं जुहोति यजमानः अग्न
यइदं० हेमंतशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौमाप्रीतौ प्रीणीतां। अध्वर्युः प्रत्याक्रम्य प्रयाजशेषेण हवी
ंष्यभिधारयति। ध्रुवामभिघार्याग्नेयमभिघारयति उपभृतमंततः। सादयित्वा स्रुचौ आज्यभा
गौ प्रभृतिस्रुचावादत्ते न निदधाति आस्विष्टकृतः। आप्यायतां जुह्वां चतुर्गृहीतं गृहीत्वा प्रस्तर
बर्हिः समानक्ति। अग्नयेनु ब्रूहि। आश्राव्य प्रत्याश्राविते अग्निं यज संप्रेष्यति वषट्कृते उत्तरा
र्धे जुहोति। यजमानः अग्नय इदं० अग्निरस्मि चक्षुष्मान् तस्याहं देवयज्यया चक्षुष्मान्भूयासं।

शिवो

३०

पूर्ववत्

अध्वर्युः प्रत्याक्रम्य चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सोमायानु ब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्राविते सोमं यज संप्रेष्यति वषट्
कृते दक्षिणार्धे जुहोति यजमानः सोमाय इदं० सोमस्य चक्षुष्मान् तस्याहं देवयज्यया चक्षुष्मान्भूयासं
पंचहोतारं पुरस्तात् हविषामवदानानां व्याचक्षीत। अध्वर्युः स्रुक्साम्यां स्रुच्युपस्तीर्य। मा भेर्मा संविक्था
मा त्वा हिंसिषं मा ते तेजोपक्रमीद् उरु तमुर्धरि मनुष्यिं वावदानानि ते प्रत्यवदास्यामि नमस्ते अस्तु
मा मा हिंसीः। हविरभिमृश्य मा हिंसस्र हि ताभ्यामंगुलीभ्यामंगुष्ठेन च मध्यात्पुरोडाशस्यावद्यति
पूर्वार्धाद् द्वितीयं पश्चार्धात्तृतीयं पंचावत्तिनः आप्यायतां० अभिघार्य स्रुवेणाज्यस्थाल्या आज्य
मादाय यदवदानानि ते वुद्धन् विलोमाकार्षमात्मनः। आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्तदाप्यायतां पुनः
हविः प्रत्यभिघारयति प्रस्तरबर्हिः समनक्ति अग्नयेनु ब्रूहि। आश्राव्य प्रत्याश्राविते। अग्निं य

जसंप्रेष्यति वषट्कृते जुहोति सर्वाणि हवींषि आज्यभागावंतरेण यजति। अपिदधत्द्विः प्रक्ष्णं
पुरोडाशाहुतिं जुहोत्याज्यं हुत्वावदानं जुहोत्याज्येनांततोन्ववस्रावयति मुखेनेतरास्रावयति
यजमानः अग्नयइदं॰ अग्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासं। अध्वर्युः पूर्ववच्चतुर्गृहीता प्रजाप
तयेउपांशुहका अनुब्रूहि। उच्चैः। आश्राव्य प्रत्याश्राविते प्रजापतिमुपांशुयज उच्चैः वषट्कृते
जुहोति। यज॰ मा॰ प्रजापतयइदं॰ दब्धिरस्यदब्धो भूयासं पाप्मानं दभेयं। अध्वर्युः स्रुच्युप
स्तीर्य। माभेर्मा॰ अवदायाभिघार्य। यदवदानानि॰ अग्नीषोमाभ्यामनुब्रूहि। आश्राव्यप्र
त्याश्राविते अग्नीषोमौ यज संप्रेष्यति वषट्कृते जुहोति। यजमानः अग्नीषोमाभ्यामि
दं॰ अग्नीषोमयोरहं देवयज्ययावृत्रहा भूयासं। स्रुच्युपस्तीर्य चदाय। इंद्रायवैमृधा

त्रिवो

वषट्कृते जुहोति

यानुब्रूहि। आश्राव्य प्रत्याश्राविते इंद्रं वैमृधं यज। यजमानः इंद्राय वैमृधायेदं॰ इंद्रस्य वैमृधस्याहं दे
वयज्ययासपत्नो भूयासं। इति पौर्णमास्यां। अमावास्यायां तु। माभेर्मा संविक्था॰ यदवदानानि ते॰ प्र
स्तरबर्हिः समनक्ति। इंद्राग्निभ्यामनुब्रूहि। आश्राव्य प्रत्याश्राविते इंद्राग्नी यज। संप्रेष्यति। वषट्कृते जु
होति। यजमानः इंद्राग्निभ्यामिदं॰ इंद्राग्न्योरहं देवयज्ययेंद्रियाव्यन्नादो भूयासं। असंनयतः संन
यतः सान्नाय्याभ्यां प्रचरति। द्विः श्रतस्यावद्यति द्विर्दध्नः। इंद्रायानुब्रूहि महेंद्रायेति वा। आश्राव्य
प्रत्याश्राविते इंद्रं यज। संप्रेष्यति। यजमानः इंद्रायइदं। इंद्रस्याहं देवयज्ययेंद्रियावी भूयासं। महेंद्र
स्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयं। इत्यमावास्यायां। अध्वर्युः स्रुच्युपस्तीर्य सर्वेभ्य उत्तरार्धे
भ्यः सकृत्सकृदवद्यति द्विः पंचावत्तिनः। द्विरभिघारयति न हविः प्रत्यभिघारयति। अग्नये स्विष्टकृतेनु

ब्रूहि। आश्रावय प्रत्याश्राविते। अग्निं स्विष्टकृतं यज। संप्रेष्यति। वषट्कृते संस्रवाभिस्तराहुतिभिर्जुहो
ति। यजमानः। अग्नये स्विष्टकृत इदं०। अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्यया युष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं। अग्नि
र्मा दुरिष्टात्पातु सविता घशंसात्। यो मेंऽतिदूरे रातीयति तमेतेन जेषं। अध्वर्युः प्रत्याक्रम्य स्रुवमद्भिः
पूर्णं पृथिव्यां वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतं तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं
स्वर्गे लोके बिभरत्पिन्वमाने परिध्यभावे गृह्य मेधीये। मध्यमं परिधिं प्रदक्षिणमनुपरिषिंचति।
यजमानः। पित्रे पितामहाय प्रपितामहायेदं०। अध्वर्युः सादयित्वा स्रुवौ। आग्नेयं प्राशित्रं विरुज्या
पउपस्पृश्य अंगुष्ठेनोपमध्यमया चांगुल्यावादाय बिह्वज्यानन्तरस्मात् द्रुमयं यवमात्रं। पिप्पलमा
त्रं मंत्रेण लिंगविरोधात्। ज्यायो यवमात्राद्यावदाधारस्य ता भिदं। मा रूपामयज्ञस्य शुष्मं

श्रीवो

३२

स्विष्टमिदं हविः। अनुमन्त्र्य प्राशित्रमात्रमवद्यति। ब्रह्मा। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे। प्राशित्रमवदीयमानं
प्रेक्षते। अध्वर्युः। अभिघार्याग्रेणाहवनीयं ब्रह्मयजमानौ वाहवनीयं चांतरेण नीत्वा परेणाहवनीयं नि
दधाति। इडापात्रमुपस्तीर्य। मनुना दृष्टां घृतपदीं मित्रावरुणसमीरितां। दक्षिणार्धात्संभिंदन्नवद्या
म्येकतोमुखां। दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्य पूर्वमवदानमवद्यति पूर्वार्धात्स्वभिवर्धं यजमानभागं त
माज्येन संतर्प्य ध्रुवाया उपोह्य संभेदमवद्यति। अभिघार्य प्राचीं प्रोहति। अग्रेण होतारं दक्षिणातिक्र
म्य प्रदक्षिणमावृत्य प्राङासीनो होतुरंगुलिपर्वणी अनक्ति पूर्वमग्रे अथापरं प्रसव्यमावृत्य यथेतं प्रत्ये
त्य पुरस्तात्प्रत्यङासीनो होत्र इडां प्रयच्छति। यजमानः। सुरूपवर्षवर्ण एहीमान्भद्रान्दुर्यानभ्येहि मा
मनुव्रता न्युशीर्षाणि मृड्ढ्वमिड एह्यदित एहि सरस्वत्येहि रंतिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टिं तेऽशी

हि० द०सू०

सामै मत्या अंगिरस्य यज्ञस्य भ्रमा इडेता मनसा तन्वंकेयं मुखो दिवं इहेतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पंथस्तेन

योपहूतउपहवंतेत्रीय। इडां ह्रीयमाणां प्रतीक्षते। अध्वर्युः दक्षिणे होतुः पाणा विडायाजवांतरेडामव

धाति लेपादुपस्तृणाति सकृदवद्धाति। होतास्वयं द्वितीयमादत्ते। लेपेनाभिघारयति। उपहूयमानां

अध्वर्युरग्नीध्रो यजमानश्चान्वारभंते। यजमानः। इडउपहूता दितुएहि भूयस्येहि श्रेयस्येहि वसीय

स्येहि चित्तस्येहि दधिषएहि। उपांशु हे वसद देवगवीजपति। चिदसि मनासि वस्वीरंतीरमतिः

सूनरीसूनृता। इडस्त्वेरूपहवे ससमनुष्यगवीजपति। विश्वा त्वं भूतानुप्राणिहि विश्वां साभूता

नुप्राणंतु। भूरस्यायुरसीष्टिरसि। रूरूपवर्षवर्णएहीमान्भद्रान्दुर्योऽभ्येहि मामनुव्रतान्युरी

षाणि। मद्दुस्सानः प्रियासुप्रतूर्तिः प्रियानः सुहवाः प्रियवतीमघोनी जुष्टएहि रंतएहि रमतएहि

हि सूनृतएहि सुहवामएहि सहरायस्पोषेण देवैर्दे वीरभिमानिवर्तध्वं स्योनास्योनेनघृतेनमा

शिवो

३३

युक्तो देवाः० अपीनु।

समुक्षतनमएतदुपदं भिषग्रविभ्रेष्ठायद्दूदोसमुद्रादुदं वन्निवां सुचावागग्ने विप्रस्यतिष्ठतिश्टं

गेभिर्दशभिर्दिशन्। इडे चेरूपहवे। वायविडोंतमानाहोतारमीक्षणो मो वायुंमनसाध्यायेत्। उपहू

तो यं यजमानइस्क व्यमाने। उपहूतः पशुमानसानीतिजपति। अस्मासिंद्र इंद्रियं धोहि स्मान्राये

उतयज्ञाः सवं तामस्मासु संत्वाशिषः सानः प्रियासुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्वनो जुष्टानोसि

जुष्टिंतेगमेयं इडायाअहं देवयज्ययापुष्टिमान्पशुमान्भूयासमिडे भागंजुषस्वनो जिन्वगाजिन्वा

र्वतस्तस्यास्ते भक्षिवाणस्याम सर्वात्मानः सर्वगणाः सर्ववीराः सर्वपूरुषाः। इडाधेनुः सहवत्सान

आगादूर्जं दुहानापयसाप्रपीना। सानो अन्नेन हविषा तगोभिरिडाजिन्वतांपयसाभ्यस्मान्।

उपहूतायामिडायां। अध्वर्युः देव्याअध्वर्यवइस्कव्यमाने उपहूतः पशुमानसानीतिजपति॥

हि० दर्शपू०

उपहूतायामग्रेणाहवनीयं परीत्य ब्रह्मणे प्राशित्रं परिहरति। ब्रह्मा। कृतस्य पथा पर्येहि। पर्याह्रीयमाणमनुमंत्रयते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामि। आह्रीयमाणं प्रतीक्षते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। अंजलिना प्रतिगृह्य पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामीडायाः पदे। अपरेणाहवनीयं व्यूह्य तृणानि प्राशित्रं प्रकृ दंडं सादयति। सुपर्णस्य त्वा गरुत्मतश्चक्षुषावपश्यामि। अवेक्ष्य देवस्य त्वा० आदद। अंगुष्ठेनोपमध्यमया चांगुल्यादाय। अग्नेस्त्वास्येन प्राश्नामि। प्राश्नाति। ब्राह्मणस्योदरेण। असंश्लेषयन् गिरति न दतो गमयति। आ अपः स्वं तद्देवतास्ताः इदं शमयंतु स्वाहा। इंद्रस्य त्वा जठरमिंद्रस्य गच्छ। अद्भिरव्यं भ्ये वहरति। आचम्य। धुसि नाभिं मा संस्पृश्य। ऊर्ध्वं मे नाभेः सीदं बृहस्पतेस्त्वा जठरे सादयामि। नाभिदेशमभिमृशति। वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः शिवौ

३५

श्रोत्रं। बाहुवोर्बलं। ऊर्वोरोजः। यथारूपं प्राणायतनानि संमृशति। अरिष्टा विश्वान्यंगानि तनू स्तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। सर्वाण्यंगानि। पात्रं प्रक्षाल्य पूरयित्वा। दिशो जिन्वा पुरा वं जिन्वयति। अपरं पूरयित्वा। मां जिन्व। अभ्यात्मन्निनयति। इडासि सस्यानासि स्योनकृत्। सा नो रायस्पोषं सुप्रजास्त्वे धाः। मुखस्य त्वा प्रकृत्या यस्करभ्यास्य त्वा यस्त्वा प्राश्नामि। उपहूतामृत्विजः प्राश्नंति। यजमानपंचमो वाग्यतो भवं त्या मार्जनात्। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयंतां। अंतर्वेदि पवित्रवति प्रस्तरदेशे मार्जयंते। आपतयं वत्वुधो विरुज्य बर्हिषदं करोति। यजमानः। अधृष्टि न्वस्व दददनो मिममात्स्याथि कुर्वंतो मेमाय दसाद्दिशां कृ प्तिरासि। दिशो मे कल्पंतां कल्पंतां मे दिशो दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेतां

दि॰ दर्शपू॰

३५

मर्धमासा मे कल्पंतां मासा मे कल्पंतामृतवो मे कल्पंतां संवत्सरो मे कल्पतां कॢप्तिरसि कल्पं मे आशानां त्वा तो
शापालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यो विधेम हविषा वयं भजंतां भागी भागं मा भागो भक्त
निर भागं भजामः अपस्त्विन्वोषधीर्जिन्व द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरय ब्राह्मणानामिदं
हविः सोम्यानां सोमपीथिनां निर्भक्तो ब्राह्मणो नेह ब्राह्मणस्यास्ति प्रतिदिशं व्यूहति इदं ब्रह्मणः
इदं होतुः इदमध्वर्योः इदमग्नीधः चतुर्धा व्यादिशति अध्वर्युः इदं यजमानस्य यजमानभाग
मादिशति स्फ्य विष्णमग्नीधे षडवत्तं संपादयति उपस्तीर्यावदायाभिघारयत्येवं पुनरवद्यति अ
ग्रेणाहवनीयं वेदं न ब्रह्मयजमानभागौ परिहरति अन्येन पात्रेण होत्रेन्येनाध्वर्यवे द्विवो भागो
स्यग्नेरग्नीध्रमस्यग्नेः ग्नाभित्रमस्यग्नेस्त्वास्येन प्राश्नामि नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः आग्नीध्रः

आग्नी॰ त्रिवो

स्रुवेण होतुः जुहू मध्वर्योः

३५

म

प्राश्नाति। अध्वर्युः। अंतरिक्षस्य भागोसि। प्राश्नाति। अन्वाहार्यमभिघार्यांतर्वेद्यासादयति। ब्रह्मा। ब्रह्म
न्ब्रह्मासि ब्रह्मणे त्वाकुताय मा मा हिंसीरहुतो मह्यं शिवो भव प्रजापतेर्भागोस्यूर्जस्वान्पयस्वान्प्राणा
पानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिन्लोके
अन्वाहार्यमासन्नमभिमृशति यजमानः इयं ह्याज्यमतस्य पूर्णा सहस्रधारउत्सो अक्षीयमाणः
सदाधार पृथिवीमंतरिक्षं दिवं चेतेनौदनेनातितराणि मृत्युं प्रजापते भो॰ अंतर्वेद्यन्वाहार्यमासन्नम
भिमृशति अध्वर्युः दक्षिणासद्म उपहर्तवे संप्रेष्यति यजमानः दक्षिणत एत ब्राह्मणाः अयं व ओ
दनो यथाभागं प्रतिगृह्णीध्वं संप्रेष्यति दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्सप्तदशारत्नोपान्यात्। ब्यास्य प्रति
ग्रहणं देवस्य त्वा॰ भ्यां प्रतिगृह्णामि राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे ब्रह्मणे ओदनं तेनामृतत्वम

हि॰ दर्शपू॰

३६

स्यां वयो दात्रे भूयान्मयो मह्यं मस्तु प्रतिग्रहीत्रे क इदं कस्मा अदात् कामः कामाय कामो दाता कामः प्रतिग्रही
ता कामं समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणा उत्तानस्त्वांगीरसः प्रतिगृह्णातु ।
अन्वाहार्यं चतुर्धाकरणक्रमेण प्रतिगृह्य प्रस्थापयंति ब्रह्मापि स्वमार्गेण गत्वा प्रतिगृह्याग्रेत्स्योपविशे
त् । अध्वर्युः हविः शेषानुद्वास्य अनुद्वासने तत्तं म आपद्ध्यासुः अनूयाजार्थं उपभृत्के अपि सृज्य
ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीत्परिधींश्चाग्निं च सकृत्सकृत्संमृड्ढि संप्रेष्यति । ब्रह्मा ।
देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्रच सुव प्रच यज बृहस्पतिर्ब्रह्मा सयज्ञं पाहि सयज्ञपतिं पाहि समां पाहि ।
ओं प्रतिष्ठ । आग्नीध्रः एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व वर्धतां च ते यज्ञपतिरा च प्याये

त्रिवी

तां स्वाहा समिदमादधाति । यजमानः अग्नय इदं । एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व

३६

मध्यममुद्दं च प्राचा चावितरे

धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहि यं ते अग्न आवृश्चाम्यहं वा क्षिपितश्चरन् । प्रजां तस्य मूलं च नीचैर्देवा
नि वृश्चत अग्ने यो नो भिदासति समानो यश्च निष्ट्यः इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किंचन यो मां द्वे
ष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च मां । सर्वांस्तानग्ने संदह यांश्चाहं द्वेष्मि ये च मां । अनूयाजसमिधमाधी
यमानां । आग्नीध्रः अस्यैव इध्मसन्नहनेन परिक्राम न्परिधीन्संमार्ष्टि । अग्ने वाजजिद्वाजं त्वा ससृवा
ंसं वाजं जिगिवांसं वाजिनं वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्म्यग्निमन्नादमन्नाद्याय सकृदग्निं यो
भूतानामधिपती रुद्रस्तंतिचरो वृषा पशूनस्माकं मा हिंसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहा । संमार्गानभ्युक्ष्या
हवनीये प्रहरति । यजमानः भूतानामधिपतये रुद्राय तंतिचरायेदं । अप उपस्पृश्य । वेदिर्बर्हिः शृ
तं हविरिध्मः परिधयः स्रुचः आज्यं यज्ञस्तत्त्वायज्ञे यजिज्यांश्च वषट्काराः । संमे सन्नतयो नमंतामि

ध्मसन्नहनेहुते इध्मसंन्नहनेहुतेजपति अंगिरसो मास्ययज्ञस्य प्रातरनुवाकैरहोषुः अनूयाजेषु

जपति महाहविर्होता सत्यहविरध्वर्युः अच्युतपाजा अग्नीत् अच्युतमना उपवक्ता अनाधृ

ष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ अयास्य उद्गाता सप्तहोता रं पुरस्तादनूयाजानीं व्याख्यास्यीत्

अध्वर्युः यदुपभृत्साज्यं तन्नूजुह्वामानीयते नदक्षिणासदतिक्रांतः त्रीननूयाजान्यजति।आ

वाजवती भ्यां जुहुमाम्ये प्रजानां नो भूमि... ॥ अध्वर्युः

श्राव्य प्रत्याश्राविते देवान्यज प्रथममनूयाजं संप्रेष्यति वषट्कृतेयेणाघारसंभेदं पश्चात्सद्या समिधि जुहो

ति पश्चाद्देवारभ्य प्रांचमुत्तमं संततं नेनेतरावनुसंभिनत्ति।यजमानः।अग्नयइदं॰ बर्हिषोहं देवयज्यया

प्रजावान्भूयासं।अध्वर्युः।आश्राव्य प्रत्याश्राविते यज संप्रेष्यति वषट्कृते जुहोति।यजमानः।अग्नयइ॰

नराशं॰ सस्यहं देवयज्यया पशुमान्भूयासं।अध्वर्युः।आश्राव्य प्रत्याश्राविते यज संप्रेष्यति वषट्कृते

जुहोति।यजमानः।अग्नयइदं॰ अग्नेः स्विष्टकृतोहं देवयज्ययायुष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं।अनूयाजे

षु जपति।अध्वर्युः प्रत्याक्रम्य यथायतनं स्रुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्यां व्यूहति॥ वाजस्य माप्रसवेनो

द्ग्राभेणोदग्रभीत् दक्षिणेनोत्तानेन सप्रस्तरां जुहूमुद्गृह्णाति।अथासपत्नान् इंद्रो मे निग्राभेणा

धरां अकः।त्रीन्वै सव्येनोपभृतं नियच्छति उद्ग्राभं च जुहूमुद्गृह्णाति।निग्राभं च उपभृतं निगृह्णाति

बेनवा

असदेवा अवीरवधं नादक्षिणेनोत्तानेन प्राचीं जुहूं प्रोहति। अथासपत्नानिं द्राग्नीमे विषूचीनान्व्यस्यतां सव्येनोपभृतं प्रतीचीं बर्हिर्वेदि निरस्यति अप उपस्पृश्य अस्रुक्ष्योपभृतमाहृत्य जुह्वा परिधीन नक्ति। वसुभ्यस्त्वा। मध्यमं। यजमानः वसुभ्य इदं॰ वसून्देवान्यज्ञे नापिप्रेयं। अध्वर्युः। रुद्रेभ्यस्त्वा। अप उपस्पृश्य। दक्षिणार्ध्यं। यजमानः। रुद्रेभ्य इदं॰ रुद्रान्देवान्यज्ञे नापिप्रेयं। अध्वर्युः। आदित्येभ्यस्त्वा। उत्तरार्ध्यं। यज॰ आदित्येभ्य इदं॰ आदित्यान्देवा॰ प्रेयं। परिधीनभ्यज्यमा... नान्। अध्वर्युः। अन्यत्र प्रस्तराज्जुहूं सादयित्वा। संजानाथां द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्यावतां। विधृतीभ्यां प्रस्तरं समुच्छ्रित्य तूष्णीं बर्हिषि विधृती अपिसृज्य स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। अक्तं रिहाणाः। जुह्वामग्राणि। वियंतु वयः। उपभृति मध्यानि। प्रजां योनिंमा निर्मृक्षं। ध्रुवायां मूलानि। आ

प्यायंतां पुनरनक्ति तत्तृतीये प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं। ध्रुवायां मूलानि। वियंतु वयः। उपभृति मध्यानि। अक्तं रिहाणाः। जुह्वामग्राणि। यजमानः। समं गां बर्हिर्हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः संमरुद्भिः। समिंद्रेण विश्वेभिर्देवेभिरंक्तां दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। प्रस्तरमज्जमानं। अध्वर्युः। आयुषे त्वा। अक्तस्य तृणमपादाय प्रज्ञातं निधाय। यजमानः। अपिप्रेद्यज्ञो यत्तमया इह देवान् अरं कृतः सोमः। तं मित्रो वरुणो अर्यमा रायस्पोषाय यजमानं विश्वंतु। प्रस्तरस्य तृणमपात्तं। अध्वर्युः। प्रस्तरं शाखां चादायोत्तरं परिधिसंधिमन्ववहृत्याश्राव्य प्रत्याश्राविते इषिता दैव्या होतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि। संप्रेष्यति। तयोरा विदित्यभिज्ञाय। आप्यायंतामापः ओषधयो मरुतां पृषतयः स्थ दिवं गच्छत ततो नो वृष्टिमेरय स्वाहा। प्रस्तरं शाखां चानुप्रहरति अजस्रमिवहस्तं

धारयन्कर्षन्निवन्यं चमंततः पर्यावर्तयति। यजमानः। अग्नय इदं। अग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषं। सोमायेदं॰
सोमस्याहमु॰ अग्नय इदं॰ अग्नेरहमु॰ प्रजापतय इदं॰ प्रजापतेरहमु॰ अग्नीषोमाभ्यामिदं॰ अग्नी
षोमयोरहमु॰ इंद्रायवैमृधायेदं॰ इंद्रस्यवैमृधस्याहमु॰ अमावास्यायां। इंद्राग्निभ्यामिदं॰ इंद्रा
ग्नियोरहमु॰ देवा आज्यपेभ्य इदं॰ देवानामाज्यपानमहमु॰ अग्नये स्विष्टकृत इदं॰ अग्नेः स्विष्टकृ
तोह॰ अध्वर्युः। आशास्तेयं यजमान इत्युच्यमाने। अग्नीद्गमय संप्रेष्यति। आग्नीध्रस्त्रिरंजलिना
प्रस्तरमूर्ध्वमुद्योति। यजमानः। यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात्तर्हि ब्रूयात्। एमा अग्मन्नाशि
षो दोहकामा इंद्रवंतो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषं। सोमे सत्याशीर्देवेषु भूयात्। अन्या अन्यं तमा शिवौ
उत्कृष्टा उत्कृष्टा उत्कृष्टतमा रोउत्तामनसा तच्छकेयं यज्ञो दिवं रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः

पंथास्तेन यज्ञो देवां अप्येतु। आशिष्युजपति। अहोम आगच्छतु अहोम (यू ओ) आगम्यात् यत्कामयते तस्य
नाम गृह्णाति। रोहितेन त्वाग्निर्देवतां गमयतु हरिभ्यां त्वेंद्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो देवतां ग
मयतु। प्रस्तरमवसृष्टं। अध्वर्युः। अनुप्रहर। संप्रेष्यति। आग्नीध्रः। स्वगा तनुभ्यः स्वाहा। प्रस्तरस्य
तृणमपात्तमनुप्रहरति। यजमानः। स्वगा तनुभ्य इदं॰ दिवः खीलोवततः पृथिव्या अध्युत्थितः ते
नासहस्रकांडेन द्विषंतं शोचयामसि द्विषन्नस्तापयतां बहु मानागा स्तप्योषधयः। प्रस्तरस्य
तृणमनुप्रहृतं। अध्वर्युः। एतत्। एतत्। एतद्धि इति त्रिरंगुल्यान्वादिशति। आयुष्पा अग्नेस्यायुर्मे
पाहि चक्षुष्पा अग्नेसि चक्षुर्मे पाहि। यथा (यतनं) पं प्राणायतनानि संमृशति। ध्रुवासि। अंतर्वेदि
पृथिवीमभिमृशति। आग्नीध्रः। संवदस्व। अध्वर्युः। अगानग्नीत्। आग्नीध्रः। अगन्। अध्वर्युः।

४ तंतापयामसि

दि० द० र्शौ० द०

५०

आ३वय। आग्नीध्रः। श्रो३षट्। अध्वर्युर्मध्यमं परिधिमन्वारभ्य। स्वगा दैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः
शंयोर्ब्रू३हि। संप्रेष्यति। यजमानः। विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं। शंयुवाके। अध्व
र्युः। यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देवपणिभिर्वीयमाणः। तं त एतमनुजोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतया
ते स्वाहेति वृत्तिः मध्यमं परिधिमनुप्रहरति। ० यज्ञस्य पाथ उप समितं। इत्युत्तरो। अवांचमुत्तरस्या
मंगारेषूपोहति। यज०। वित्तेमं चाभिरशनाविरश्मीन्वियोक्रायानिपरिवर्तनानि। धत्तादस्मा
सु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधां देवतासु। अग्निं परिधिषु प्रह्रियमाणेषु। यजमानं प्रथत
परिधीननुमंत्रयते। उत्तानाभ्यां हस्ताभ्यामिति वृत्तिः। जुह्वा बिलउपभृत्तोयमस्येव धायास
ं स्रावभागाः स्थेषा बृहंतः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च देवा इमां वाचमभिविश्वे गृणंत आसद्यास्मिन्ब

श्रीः

५०

र्हिषि मादयध्वं स्वाहा स्रुचौ प्रस्रावयति यजमानः। वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः संस्रावभागेभ्य इदं०
इष्टो यज्ञो भृगुभिर्द्रविणोदा यतिभिराशीर्दा वसुभिराशीर्वान् अथर्वभिः तस्य म इष्टस्य वीतस्य द्रविणमाग
म्यात् द्रष्टुर्यज्ञो वसुमान्य यज्ञस्तस्य मा यज्ञस्य वसोर्वसुमतो वस्विहागच्छतु यज्ञो मा आगच्छतु संस्रावभा
गान् यत्कामयते तस्य नाम गृह्णाति वेदोसि वित्तिरसि पाप्मनो व्यावृत्तिं विदेय कर्मासि करुणमसि क्रिया
सं सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवंतं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनं। वेदं मंत
वेद्यासन्नमभिमृशति। ऋत्विजो हविःशेषान् आज्यं स्थाल्याज्यलेपान्प्रक्षाल्य जुहूपभृतावध्वर्युरादत्ते। वेदं
होता। स्रुवमाज्यस्थालीमाग्नीध्रः [illegible] प्रत्यंचो यंति पत्नीः संयाजयिष्यंतो दक्षिणेन
गार्हपत्यमध्वर्युरतिक्रमत्युत्तरेणेतरे। अध्वर्युः अग्ने वामपन्नगृहस्य सदसि सादयाभिक्रम्यायसः

विमुच्यते

न्तिनीस्रुग्भ्यामाधत्तं धुरि धुर्यौ पातं स्रुचौ स्रुचौ सादयत्युपरेण गार्हपत्यमुपविश्य ध्यानेनैव स्रुग्भ्यां गा
र्हपत्ये पत्नीः संयाजयन्त्यजति वेदं चोपस्तृणपत्न्यामन्वारब्धायां ऊर्ध्वां चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सोमायानु
ब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्राविते सोमं यज संप्रेष्यति वषट्कृते उत्तरार्धे जुहोति यजमानः सोमायेदं॰
सोमस्याहं देवयज्यया सुरेतारेतो धिषीय अध्वर्युः त्वष्ट्रेनुब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्राविते त्वष्टारं यज
वषट्कृते दक्षिणार्धे जुहोति य॰ त्वष्ट्र इदं॰ त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयं अध्वर्युः देवानां प
त्नीभ्योऽनुब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्राविते देवानां पत्नीर्यज परिश्रिते यजति यज॰ देवानां पत्नीभ्य इदं॰
देवानां पत्नीनामहं देवयज्यया प्रजनिषीय प्रजया च पशुभिश्च अध्वर्युः राकाया अनुब्रूहि आश्रा॰
ते राकां यज यजमानः राकाया इदं राकाया अहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासं अध्वर्युः सिनीवा

ल्या अनुब्रूहि आश्राव्य प्रत्याश्राविते सिनीवालीं यज वषट्कृते जुहोति यजमानः सिनीवाल्या इदं॰ सिनी
वाल्या अहं देवयज्यया पशुमान् भूयासं अध्वर्युः कुह्वा अनुब्रूहि आश्राव्य प्र॰ ते कुहूं यज वषट्कृते ज॰
यजमानः कुह्वा इदं॰ कुह्वा अहं देवयज्यया पुष्टिमान् भूयासं अध्वर्युः अग्नये गृहपतयेनुब्रूहि आश्रा
व्य प्र॰ ते अग्निं गृहपतिं यज वषट्॰ ति यजमानः अग्नये गृहपतय इदं अग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य प्रतिष्ठाता
स्याहं देवयज्यया प्रतिष्ठावान् भूयासं। देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मि
थुनेन प्रभूयासं इति समस्तानुमंत्रणमेके समामनंति अध्वर्युः संपत्नीपत्न्या स्रुचौ तेन गच्छतां यज्ञ
स्य युक्तौ धुर्या वभूतां संजानानौ विजहतामरातीर्दिवि ज्योतिरजरमारभेतां स्वाहा स्रुवेण गार्ह
पत्ये संपत्नीयं जुहोति पत्न्यामन्वारब्धायां यजमानः दिवि ज्योतिषे अजराय परमात्मन इदं॰ अध्वर्युः

हि० दर्शपू०

इडांते शंयुवंते वेदात्तृणमपादाय तस्य अग्रं आज्ये मध्यं स्रुचि मूलं तस्य कल्पोयः प्रस्तरस्य

अपर मंत्रा थ द्वे

पूर्वदक्षोत्तुरं गुलिपर्वणी अनक्ति दक्षिणे होतुः पाणौ त्वनुरस्त्राज्यविंदून् निआमवयति षडग्नीधः उपहू

४२

यमानामध्वर्युराग्नीध्रः पत्नीत्वान्वारभंते वेदे व्या अध्वर्यव इस्त्ययमाने उपहूतः पशुमान सानि

यजमानः इडाउस्मान नुवस्तान्त्यतेन यस्याः पदे पुनते देवयंतः वैश्वानरी शक्करी गार्हधानोपय

स्तमस्छितवैश्वदेवी आज्येजामनुमंत्रयते उपहूते यं यजमाने इस्त्ययमाने उपहूतापशुमानं मत्स

सानि जपति आग्नीध्रः उपहूतो द्यौः पितोप मां द्यौः पिताह्वयताम् अग्निराग्नीध्रात् आयुषे वर्चसे जीवा

त्वै पुण्याय आज्येडां प्राश्नाति प्राश्य तूष्णीं मार्जयते अध्वर्युः दक्षिणाग्नौ विधाय प्रक्षालनान्य

भ्याधाय पिष्टलेपफलीकरणहोमो जुहोति चतुर्गृहीताज्ये फलीकरणानोप्य अग्नेदब्धा शिवो

४२

यो मीतततनोपहिमाद्यद्दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरिताद्विष

४२

∨ अथा सरस्वती यरते भगीना तस्यै तेस्वाहा ॥ फलीकरणहोमे द्वयान्ने मुखं तेस्थे.

न्नः पितुं कृणुसुषदायोनिं स्वाहा दक्षिणाग्नो जुहोति यजमानः अग्नये अदब्धायवे अशीततनुवरूदं

यासरस्वती वेष्टभगीनात्तस्यैते स्वाहा हुतेमुखं विमृष्टे अध्वर्युः अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पिष्टलेपमोप्य

उलूखले मुसलेयच्चशूर्पे आश्लिष्टं पद्दृषदियत्कपाले अवप्रुषो विप्रुषः संयजाभि विश्वेदेवा हविरिदं जुषं

तां यज्ञे याविप्रुषः संति बर्हिर ग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुताजुहोमि स्वाहा (चरोनभवति) पिष्टलेपं जुहोति

विश्वेभ्यो देवेभ्य रूदं वेदोसि वित्तिरसि सनेयं विदहो वापत्ने प्रदीयमानं घृतवंतं कुलायिनं रायस्पोष

ं सहस्रिणं वेदोददातु वाजिनं उपस्छः स्यमानं निर्दहं तं निरराति नुद वेदं पत्नी निरस्यते अध्वर्युः

पत्न्याः सयोक्त्रं जलोपूर्णपात्रमानयति समायुषा संप्रजया समग्नेवर्चसा पुनः संपत्नी पत्याहं गच्छे

समात्मातनुवा मम पत्नीं निनीयमाने जपति तत्साभिनीय मुखं विमृज्य यथार्थं गच्छति यजमानः

∨ इमं विष्यामि वरुणस्य पाशं यमवध्नीत सविता सुकेतः धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सहपत्या करोमि इति पत्नीयोक्त्रं विष्यति

स्तयावेदिं विविदुः पृथिवीं स्तयायज्ञो आयतते विश्वदानिः अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान् त्वयाहोता सं तनोत्यर्धमा
सान् वेद१ँ स्तीर्यमाणं यथेतमध्वर्युरेत्य आप्यायतां द्विः अयासरस्वती यशोभगीनातस्यै ते स्वाहा आ
हवनीये जुहोति यज॰ सरस्वत्यै यशोभगीनायाइदं॰ अध्वर्युः यासरस्वती वेशभगीनातस्यै ते स्वाहा
यज॰ सरस्वत्यै वेशभगीनायाइदं॰ अध्वर्युः पुनः सह्रुदृहीत्वा इंद्रोपानस्यकेह मनसो वेशान्कुरु सुम
नसः सुजातान्स्वाहा यज॰ इंद्रायेदं॰ अध्वर्युस्रुवेणपार्वणहोमौ जुहोति पुरस्ताद्विष्टकृतो वा ऋषभं
वाजिनं वयं पूर्णमासं यजामहे सनो दोहतां१ँ सुवीर्य१ँ रायस्पोष१ँ सहस्रिणं प्राणाय सुराधसे पूर्णमा

साय स्वाहा यज॰ पूर्णमासायेदं॰ इति पौर्णमास्यां अमावास्या सुभगा सुशेवा धेनुरिव भूय आप्या
यमाना सानो दोहतां१ँ सुवीर्य१ँ रायस्पोष१ँ सहस्रिणमपानाय सुराधसे मावास्यायै स्वाहा य॰

अमावास्यायाइदं॰ इत्यमावास्यायां अध्वर्युः आप्यायतामिति द्वे तेतनुवो यत्तयज्ञियास्ताः प्रीणातु यजमानो
घृतेन नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानो देवानां दैव्येपि यजमानोमृतोभूत्स्वाहा नारिष्ठाभ्यामग्निवायुभ्यामिदं॰
यं वां देवा अकल्पयन्नूर्जो भाग१ँ शतक्रतू एतद्वां तेन प्रीणाति तेन तृप्यतम१ँ हहो स्वाहा नारिष्ठाभ्याम॰
अहं देवाना१ँ सुकृतामस्मि लोके ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति अहं नारिष्ठावनुयजामि विद्वान्यदाभ्यामिंद्रो
अदधाद्भागधेय१ँ स्वाहा नारिष्ठाभ्याम॰ अदारसृद्भवत देव सोमास्मिन्यज्ञे मरुतो मृडतानः मानो वि
ददभिभामो अशस्तिर्मानो विदद्वृजिना द्वेष्यायास्वाहा नारिष्ठेभ्यो देवसोममरुद्भ्य इदं॰ ब्रह्मप्रतिष्ठा
मनसो ब्रह्मवाचो ब्रह्मयज्ञानां१ँ हविषामाज्यस्य अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति क
ल्पयन्स्वाहा कृताहुतिरेतु देवान्स्वाहा नारिष्ठाय ब्रह्मण इदं॰ संते मनसा मनः संप्राणेप्राणं दधामि ते सं

हि॰ दर्शपू॰

५५

व्यानेसमपानंदधामिते परिगृह्ययजमानोमर्त्तोभूस्त्वंनएधिद्विपदेशंचतुष्पदेस्वाहा नारिष्ठायपरमात्मनइदं॰
आप्यायतामष्टत्रिंशाद्गृहीत्वाजुव्हाहवनीयेसर्वप्रायश्चित्तानिजुहोति। इष्टेभ्यःस्वाहा। इष्टेभ्यइदं। वषडनिष्टे
भ्यःस्वाहा। वषडनिष्टेभ्यइदं॰ भेषजंदुरिष्ट्यैस्वाहा। भेषजंदुरिष्ट्याइदं॰ निष्कृत्यैस्वाहा। निष्कृत्याइदं॰ निर्ऋ
त्यैस्वाहा। निर्ऋत्याइदं॰ दोराध्यैस्वाहा। दोराध्याइदं॰ दैवीभ्यस्तनूभ्यःस्वाहा। दैवीभ्यस्तनूभ्यइदं॰ ऋध्यै
स्वाहा। ऋध्याइदं॰ समृध्यैस्वाहा। समृध्याइदं॰ अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तीश्चसत्यमित्वमयाअसि अय
सामनसाधृतोयसाहव्यमूहिषेयानोधेहिभेषजंस्वाहा अग्नयेऽयसइदं॰ इमंमेवरुणश्रुधीहवमद्याच
मृडय त्वामवस्युराचकेस्वाहा वरुणायेदं तत्वायामिब्रह्मणावंदमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः
अहेडमानोवरुणेहबोध्युरुशंसमानआयुःप्रमोषीःस्वाहा वरुणायेदं त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्देव

श्रीवो
५५

स्यहेडोअवयासिसीष्टाः यजिष्ठोवन्हितमःशोशुचानोविश्वाद्वेषांसिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा। अग्नीवरुणाभ्यामिदं
सत्वन्नोअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोअस्याउषसोव्युष्टौ अवयक्ष्वनोवरुणंरराणोवीहिमृडीकंसुहवोनए
धिस्वाहा अग्नीवरुणाभ्यामिदं॰ त्वमग्नेअयास्ययासन्मनसाहितः अयासन्हव्यमूहिषेयानोधेहिभेषजं
स्वाहा अग्नयेऽयसइदं॰ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तु
वयंस्यामपतयोरयीणांस्वाहा प्रजापतयइदं भूःस्वाहा अग्नयइदं भुवःस्वाहा वायवइदं सुवःस्वाहा
सूर्यायेदं भूर्भुवःस्वःस्वाहा प्रजापतयइदं॰ अश्राविततमत्याश्रावितंवषट्कृतमत्यनूक्तमनन्नूक्तंचय
ज्ञे अतिरिक्तंकर्मणोयच्चहीनंयज्ञःपर्वाणिप्रतिरन्नेतिकल्पयन्स्वाहाकृताहुतिरेतुदेवान्स्वाहा यज्ञायेदं
अनाज्ञातंयदाज्ञातंयज्ञस्यक्रियतेमिथु अग्नेतदस्यकल्पयत्वंहिवेत्थयथातथंस्वाहाकृताहुतिरेतुदेवान्

॥४५॥

स्वाहा अग्नयइदं अतिरिक्तं न्यूनेजुहोमि न्यूनमतिरिक्ते जुहोमि समंः समे जुहोमि स्वाहा हुताहु॰ देवेभ्यइदं॰ य
दकर्मियन्नाकर्मिय दूसगामयन्नात्यगाम यदहसरीरिचामयन्नात्यरीरिचाम। तत्वं विद्धोयज्ञंयज्ञंप्रतिष्ठापयंस्वा
हाहुताहुतिरस्तुदेवां स्वाहा देवेभ्यइदं॰ यस्समतांतरगामकिंचिदस्मिन्यज्ञे मंत्रतः कर्मतो वा/ अनयाहुत्यात
स्थमयामि सर्वं तत्पूर्णमस्तु देवाहविषोघृतस्य स्वाहा देवेभ्यइदं॰ ब्रह्मप्रतिष्ठा॰ स्वाहा ब्रह्मणइदं॰ ततंमआप
स्तदुत्तायेतपुनः स्वाधिष्ठाधीतिरूनथायशस्यते अयंः समुद्रउतविश्वभेषज स्वाहाकृतस्य समुत्तृप्णुत
र्भुव स्वाहा ऋभुभ्य इदं॰ उदूयंतमसस्परिपश्यंतो ज्योतिरुत्तरं देवंदेवत्रा सूर्यमगन्मज्योतिरुत्तमंः स्वाहा
सूर्यायेदं॰ उदुत्यंजातवेदसं देवंवहंतिकेतवः दृशेविश्वायसूर्यंः स्वाहा सूर्यायेदं॰ चित्रंदेवानामुदगाद
नीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः आप्राद्यावापृथिवी अंतरिक्षंः सूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च स्वाहा

शिवो
४५

सूर्यायेदं यद्वोदेवाअतिपादयानिवाचाचिप्रयतंदेवहेडनं अरायो अस्मांः अभिदुच्छुनायतेन्यत्रास्मिन्मरुतस्त
न्निधेतनस्वाहा मरुद्भ्यइदं यतइंद्रभयामहे ततोनो अभयंकृधि मघवंच्छग्धितवतन्नऊतयेविद्विषोविमृधोज
हिस्वाहा इंद्रायमघवतइदं॰ स्वस्तिदाविशस्पतिर्वृत्रहाविमृधोवशी वृषेंद्रः पुरएतुनः स्वस्तिदा अभयंकरस्वा
हा इंद्रायवृत्रघ्नइदं॰ आभिर्गीर्भिर्यदतोनऊनमाप्यायय हरिवोवर्धमानः यदास्तोतृभ्योमहिगोत्रारुजासि
भूयिष्ठभाजो अधते स्याम स्वाहा इंद्रायहरिवतइदं॰ अवतेहेडोवरुणनमोभिरवयज्ञेभिरीमहेहविर्भिः
क्षयन्नस्मभ्यमसुरप्रचेतोराजन्नेनांसि शिश्रथः कृतानि स्वाहा वरुणायेदं॰ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मद
वाधमंविमध्यमंः श्रथाय अथावयमादित्यव्रतेतवानागसो अदितये स्याम स्वाहा वरुणायेदं॰ पुरुष
संमितोयज्ञोयज्ञः पुरुषसंमितः अग्नेतदस्यकल्पयत्वंः हिवेत्थयथातथंः स्वाहा अग्नयइदं यस्याकृत्वा

दि॰ दर्शपू॰

मनसादीनदक्षानयज्ञस्यमन्वेतमर्तासः। अग्निष्ठहोताक्रतुविद्विजानन्यजिष्ठोदेवाꣳ ऋतुशोयजातिस्वाहा

अग्नयइदं॰ यजमानः ऋक्तोयज्ञभ्रेषप्रायश्चित्तार्थं गार्हपत्येभूरित्याज्याहुतिं होष्यामि अध्वर्युः भूःस्वा

५६

हा अग्नयइदं गार्हपत्येस्रुवेणजुहोति यजमानः यजुष्टोयज्ञभ्रेषप्रायश्चित्तार्थं दक्षिणाग्नौभुवःस्वा

हुतिंहोष्यामि भुवःस्वाहा वायवइदं सर्वतोयज्ञभ्रेषप्रायश्चित्तार्थं आहवनीये सर्व प्रायश्चित्तहोष्या

मि अध्वर्युः भूर्भुवःस्वःस्वाहा प्रजापतयइदं॰ अध्वर्युः आप्यायतांध्रुवाघृतेनेति ध्रुवामाप्या

य्य देवागातुविदोगातुं वित्वागातुमितमनसस्पतइमन्नोदेववदेवेषुयज्ञꣳ स्वाहावाचिस्वाहावातेधाःस्वा

हा अन्तर्वेद्यूर्ध्वतस्तिष्ठन् ध्रुवया आहवनीयेत्रीणिसमिष्टयजूꣳषिजुहोति मध्यमेस्वाहाकारे बर्हि

रनुप्रहरति यजमानः देवेभ्योगातुविद्भ्योयज्ञायपरमात्मनइदं॰ अग्नेदब्धायोशीततनोपाहिमाद्य॰ शिवो

४६

योनिꣳ स्वाहा समिष्टयजुरनुमंत्रयते दिवःखीलोवततः पृथिव्याअध्युत्थितः तेनासहस्रकाण्डेनद्विषंतꣳ शोच

यामसिद्विषन्मेबहुशोचत्वोषधेमोअहꣳ शोचं बर्हिरनुप्रहृतं संयज्ञपतिराशिषा यजमानभागंप्राश्नाति

इदꣳ हविः प्रजननंमेअस्तुदशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये आत्मसनिप्रजासनिपशुसन्यभयसनिलोकसनि

सनि अग्निःप्रजांबहुलांमेकरोत्वन्नंपयोरेतोअस्मासुधत्त रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासुदीधरत् भूत

स्य दधिक्राव्णोअकारिषंजिष्णोरश्वस्यवाजिनः सुरभिनोमुखाकरत्प्रणआयूꣳषितारिषत्

अध्वर्युः अभिस्तृणीहिपरिधेहिवेदिंजामिंमाहिꣳ सीरमुयाशयानां होतृषदनाहरिताःसुवर्णानि

ष्का इमेयजमानस्यब्रध्ने होतृषदनेवेदिमभिस्तृणाति योषायवः अग्रेणाहवनीयंप्रणीताःपर्या

हृत्य योवोयोषीत्सवोविमुंचतु अंतर्वेदिविमुंचति ताभ्यःसंततामुदकधारांधर्ममानायस्त्रावय

तियजमानः सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः अक्षितमसि मा मे क्षेष्ठाः

आनीयमानां ध्रुवजपति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां दिशि मासाः पित

रो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्तां उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो

× [illegible] ओंकारः [illegible] । [illegible] परा शरीत । इति [illegible] इति [illegible]
इति [illegible]

मार्जयन्तां ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां प्रतिदिशं स्रुतिं वति समुद्रं वः प्रहिणोम्यक्षि
ताः स्वां योनिमपिगच्छत अच्छिद्रः प्रजया भूयासं मा परासेचि मत्पयः शेषं निनयति यद्दक्तं सरस्व
ति गोष्वश्वेषु यन्मधु तेन मे वाजिनीवति मुखमङ्ग्धि सरस्वति मुखं विमृष्टे अध्वर्युः यं देवा मनुष्ये
षूपवेषमधारयन् ये अस्मदपचेतस तस्मालस्मभ्यमिहाकुरु उपवेषोपविड्ढि नः प्रजां पुष्टिमथो धनं
द्विपदो नश्चतुष्पदो ध्रुवाननपगान्कुरु उपवेषमादाय यो पवेषेणा कुसां मेच्छतु यं द्विष्मः उत्कु
रे निरखनेन। कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु यज्ञं विमुञ्चति यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः

समोभ्यः ॥ इतो [illegible] ॥ यं द्विष्टि तस्य [illegible] ॥ [illegible] ॥ इतः पापा [illegible] ॥

हि॰दर्शपू॰

पूषस्तान्यपिव्रतरं द्रवायू विमुंचत्तां कपालानिमुंचति यथेतं प्रतिनिष्क्रामति ब्रह्मादियोभागोसि

५८ ब्रह्मभागं प्राश्य अयाउअग्निर्जातवेदाअदब्धो तरः पूर्वो अस्मिन्निषद्य सुन्वन्सनिः स्कृविमुचोवि

मुंचधेह्यस्मासु द्रविणंजातवेदोयच्चभद्रं प्रणोयच्छाभिवस्वो अस्मान्स्तनाः सजस्कमंसावाजव

श्रोसमिधमाधायसयथेतंप्रतिनिष्क्रामति यजमानः अतएवापोद्धाय विष्णोः क्रमोस्यभिमातिहा

शिवौ ५८

गायत्रेणछंदसापृथिवीमनुविक्रमे निर्भक्तः सयंद्विष्मः विष्णोः क्रमोस्यभिशस्तिहात्रैष्टुभेन छंदसां

तरिक्षमनुविक्रमेनिर्भक्तः सयंद्विष्मः विष्णोः क्रमोस्यरातीयतो हंता जागतेन छंदसा दिवमनुविक्र

मेनि॰ विष्णोः क्रमोसि शत्रूयतो हंतानुष्टुभेन छंदसादिशोनुविक्रमेनि॰ चतुरो विष्णुक्रमान्

क्रामति दक्षिणेन प्रक्रम्य सव्येनानुप्रक्रामति तिष्ठंश्चतुर्थं जपति उद्यन्नद्यमित्रमहः सपत्ना

न्मे अनीनशः द्विषेनाश्विषक्ताजहि निम्रोचन्नधरान्कृधि उद्यन्नद्य विनोभज पितापुत्रेभ्यो यथा

दीर्घायुत्वस्येहशिषेतस्यनो देहि सूर्य उद्यन्नद्यमित्रमह आरोहन्नुत्तरांदिवं हृद्रोगंममसूर्य

हरिमाणंचनाशय शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं

पु०दर्श०पृ०

५९

निर्दग्धासि उद॑गादयमादित्योविश्वेनसहसासह द्विषंतंमह्यंरंधयन्मोअहंद्विषतेरधं।योनःशपाद
शपतोयश्चनःशपतःशपात् उषाश्चतस्मैनिम्रुक्सर्वंपापꣳसमूहतां योनःसपत्नोयोरणो
मर्तोभिदासतिदेवाः इध्मस्येवप्रक्षायतोमातस्योछेषिकिंचन अगन्मस्वःस्वरगन्मसंदृशा
स्तमाछिछीयन्नेतपस्तस्मैतेमावृक्षि सुभूरसिश्रेष्ठोरश्मीनामायुर्धाअस्यायुर्मेधेहि व
र्चोधाअसिवर्चोमयिधेहि आदित्यमुपतिष्ठते इदमहंभ्रातृव्यमाभ्योदिग्भ्योस्यैदिवोस्मा
दंतरिक्षादस्यैपृथिव्याअस्मादन्नाद्यान्निर्भजामिनिर्भक्तःसयंद्विष्मः यंद्वेष्टितस्यवधंमनसा
ध्यायति ऐंद्रीमावृतमन्वावर्तते प्रदक्षिणमावर्तते पुण्याभवंतुयालक्ष्मीः पराभवंतुया

संज्योतिषाभूयं ॥ मंत्रशेषं पठति॥

५९

प्रजा मू

पापीः दक्षिणमंसमभिपर्यावर्तते तेजोसि आहवनीयमुपपर्यावर्तते समहंप्रजयासंमयासहैरायꣳ
स्पोषेणसंमयारायस्पोषः उपतिष्ठते समिंधोअग्नेमेदीदिहि समेद्धातेअग्नेदीयासं उपसमिंधे
वसुमान्यज्ञोवसीयान्भूयासं उपतिष्ठते अग्नेवन्हेस्वदितुंनस्तनयेपितुंपचाविभुꣳ शंतोका
यतनुवेस्योनः दक्षिणाग्निं अग्नआयूꣳषिपवसआसुवोर्जमिषंचनः आरेबाधस्वदुछुनां
अग्नेपवस्वस्वपाअस्मेवर्चःसुवीर्यं दधत्पोषꣳरयिंमयि अग्नेगृहपतेसुगृहपतिरहंत्वयागृ
हपतिनाभूयासꣳ सुगृहपतिर्मयात्वंगृहपतिनाभूयाः शतꣳहिमास्तामाशिषमाशासेअमुक
शर्मणेज्योतिष्मतीं गार्हपत्यं ज्योतिषेतंतवेसममुकशर्मन्नमुमाज्योतिषावन्तु अंतराग्नीनिषीदति

हि॰ दर्श॰ पू॰

५०

ये देवा यज्ञमुषः पृथिव्या॰ वयं

वेदतृणा स्रुप्रकस्र आधाय ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो

वयं आगन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति नाकं गृभ्णाना सुकृतस्य

वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम॰ ये॰

लोके तृतीये पृष्ठे अधि सेचने दिवः ये देवा यज्ञहनोऽन्तरिक्षेऽध्यासते ये देवा यज्ञमुषोऽन्त॰ यं॰

यास्ते रात्रीः सवितर्देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो

रुहाणास्तरता रजांसि । ये देवा यज्ञहनो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा॰ वयं॰ ये देवा यज्ञमुषो॰

शिवो

५०

यत्तामिभुवाति

यं येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्तमेन हविषा जातवेदः तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेमं सजातानां श्रैष्ठ्य आधेह्येनं ।

अन्तर्वेद्यासीनो विमोकं जपति स्वायतनं गत्वा कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु सर्वमनु वीक्षते अग्ने व्रतपते

व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेराधि अग्निमुपतिष्ठते वायो व्रतपते व्र॰ आदित्य व्र॰ व्रतानां व्रत॰ व्रतं विसृज

ते यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माँ अधिपतीन्करोतु व

यं स्याम पतयो रयीणां यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति गोमाँ अग्नेऽविमाँ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिद

प्रमृष्यः इडावाँ एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान् प्राङ्क्रम्य जपति यज्ञ शं वतु य

ज्ञ नमो नमश्च ते यज्ञ शिवेन मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सं

यज्ञस्यर्धिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः जपति दृष्टिरसि दृंह्यमि पाप्मानमृतात्स

ह०द॰श॰पृ॰

५१

त्सुमुपागाम स्फ ॥ श्रधा । अपउपस्पृश्य । यथेतंप्रतिनिष्क्रामति । ब्राह्मणाꣳस्तर्पयितवै संप्रष्यति । अग्नेनयस्फ
पथारायेअस्मान्विश्वानि देववयुनानिविद्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठांतेनमउक्तिं विधेम । प्र
वः शुक्रायभानवेभरध्वꣳ हव्यंमतिं चाग्नयेसुपूतं योदैव्यानिमानुषाजनूꣳष्यंतर्विश्वानिविद्मनाजि
गाति अच्छागिरोमतयोदेवयंतीरग्निंयंतिद्रविणंभिक्षमाणाः सुसंदृशꣳसुप्रतीकꣳस्वंचꣳ हव्यवा
हमरतिंमानुषाणां अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा अनग्नित्राअभ्यमंतकृष्टीः पुनरस्मभ्यꣳसुविताय
देववक्षांविश्वेभिरमृतेभिर्यजत्र अग्ने त्वंपारयानव्यो अस्मांत्स्वस्तिभिरतिदुर्गाणिविश्वा पूश्चपृथ्वी
बहुलानउर्वीभवा तोकायतनयायशंयोः प्रकारवोमननावच्यमानादेवद्रीचीनयथदेवयंतः दक्षि
णावड्वाजिनीप्राच्येतिहविर्भरंत्यग्नयेघृताचीं नमस्तेगार्हपत्यायनमस्तेदक्षिणाग्नयेनमआहवनी

शिवो

५१

यायमहावेद्यैनमोनमः सप्तते अग्नयेनमः । द्विरू[illegible]त्रिस्तेनमः । चतुस्तेनमः । पंचकृत्वस्तेनमः । दशकृत्व
स्तेनमः । शतकृत्वस्तेनमः । सहस्रकृत्वस्तेनमः । अपरिमितकृत्वस्तेनमः नमस्ते अस्तुमामाहिꣳसीः कां
उद्दूयोपपाद्यायकर्मब्रह्मस्वरूपिणे स्वर्गापवर्गदात्रे त्रयज्ञेश्वरायनमोनमः । अनृणा अस्मिन्ननृणाः
परस्मिꣳस्तृतीयेलोके अनृणास्याम येदेवयानाउतपितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम प्रमा
दात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत् स्मरणादेवतद्विष्णोः संपूर्णस्यादितिश्रुतिः यस्यस्मृत्याचनामो
क्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतं मंत्रहीन० यत्कृतं० स्कमो । अनेनयथा
ज्ञानकृतहोमाख्यकर्मणाभगवान्तेनश्रीयज्ञभोक्तायज्ञरूपीपरमेश्वरः प्रीयतां श्रीकृष्णार्पणमस्तु
शके १७४६ तारणनामसंवत्सराषाढशुक्लषष्ठीभार्गववासरे वासिष्ठेनबापटोपनाम्नावासुदेवेनलि

खितंचंद्रसूर्यग्रहणमासः [illegible]

हि०दर्शप्र०

५२

५२

[OrderDescription]
,CREATED=06.08.19 14:27
,TRANSFERRED=2019/08/06 at 14:40:42
,PAGES=53
,TYPE=STD
,NAME=S0001329
,Book Name=M-158-HIRVYKESHIY DARSHPURMAS PRAYOG
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF

FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,